

A KÖZTÁRSASÁG VÁLSÁGÁNAK KIBONTAKOZÁSA

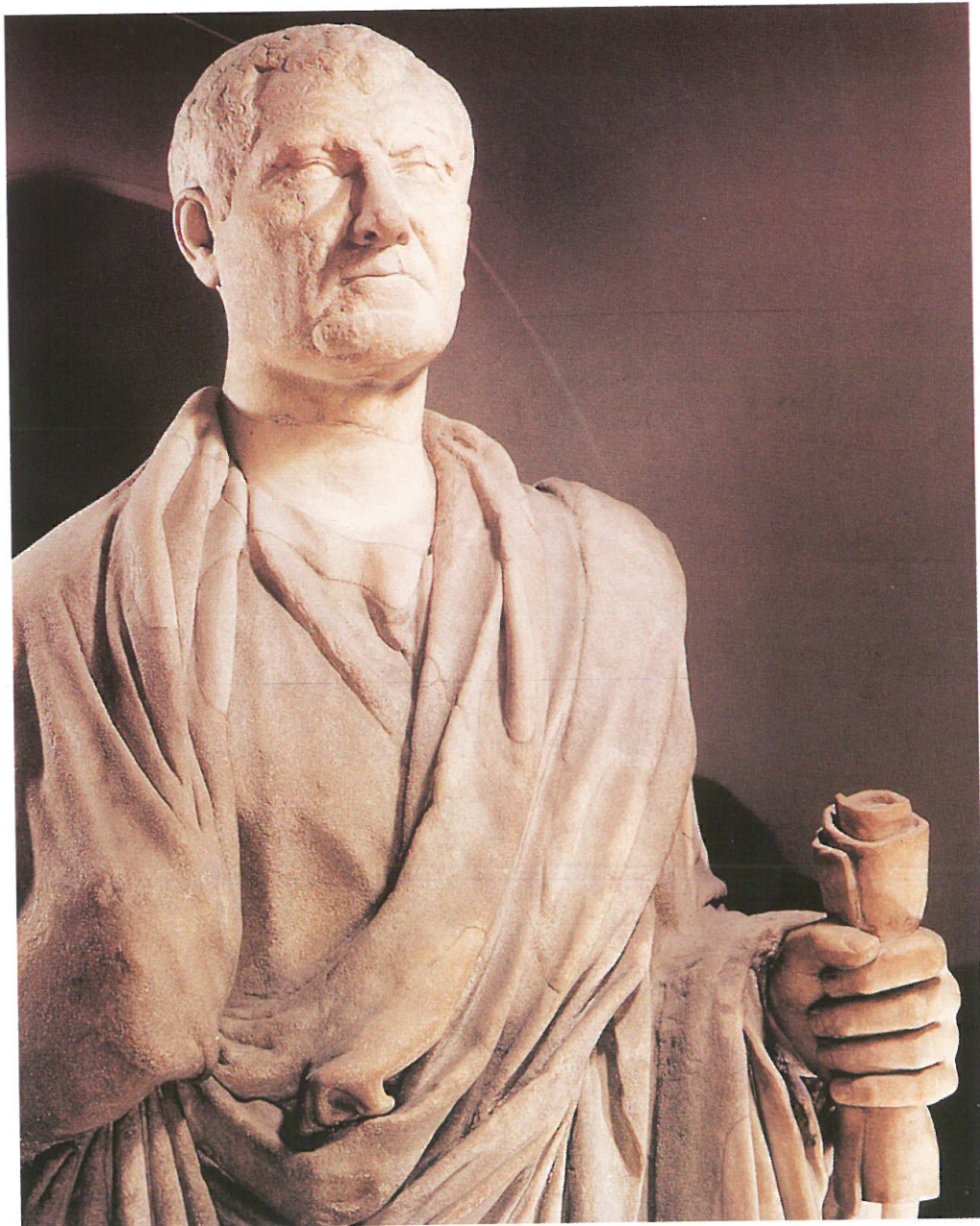

Az a rendkívül sikeres hódítás, amelybe Róma Itália egyesítése után fogott, viszonylag rövid idő alatt birodalommal növelte a hajdani kis városállamot. Már a félsziget megszerzése is imponáló teljesítmény volt, a Kr. e. 2. század közepére azonban Róma a Földközi-tenger medencéjének vitathatatlan első nagyhatalma lett. Ez a sikersorozat azonban olyan belső változásokat eredményezett, amelyek hamarosan súlyos gondokat okoztak, s a diadalmas római államon a **válság tünetei** ütköztek ki.

Mint már korábban láttuk, a hosszas háborúk pontosan azt a társadalmi réteget gyengítették meg és tették tönkre, amelynek soraiból a római hadsereget toborozták. Ennek következtében **akadozott a katona-utánpótlás**, egyre kevesebb volt a besorozható újonc. A katonai feladatok pedig éppenséggel nem fogyatkoztak meg, sőt számuk növekedett. Mi volt ennek az oka?

A **meghódított területek** nagyobbik részén szükség volt katonaságra, hogy a legyőzöttek ne próbálkozzanak változtatni a helyzeten. A határok hosszának növekedésével megnőtt a **külső, ellenséges világ** is, ahonnan támadásokat lehetett várni. Mindezek mellett a birodalmon belül is egyre nagyobb szükség lett a katonai erőre, hogy féken tartsák a **sokasodó elégedetleneket**. Ezek közé tartoztak az **italiai szövetségesek**, az ő elkeseredésük okairól korábban már szó volt. Állandó veszélyt jelentett a **rabszolgák** számának rohamos növekedése. Mindehhez képest kisebb problémát jelentett, de ugyanakkor tetézte a gondokat a **nobilitas egyes csoportjai közötti feszültségek** növekedése. Egymással rivalizáló politikusok, politikai csoportok civakodása mellett a korábban politikai szerepre nem vágyakozó **lovagrend** is egyre inkább igényelte, hogy szava lehessen a közéletben. Ezek a konfliktusok természetesen tovább gyöngítették az államot. A földjüket veszített hajdani kisbirtokosok beözönlése és **proletárrá válása** sem növelte Róma nyugalma, a szavazati jogát áruba bocsátó, kenyeret és cirkuszt követelő tömeg felhasználása a politikai vitákban mérhetetlenül **el durvította a politizálási stílust**. A senatus ülésterméből az utcára került ellentétek nemegyszer eredményeztek véres összecsapásokat, tömegverekedéseket.

Mindezek tehát egyre fokozottabb mértékben szükségessé tették a hadsereg létszámának, ütőképességének fokozását pont akkor, amikor erre egyre kevesebb lehetőség adódott. De ugyanakkor nem szabad megfeledkeznünk az államgépezet másik oldaláról, a **hivatalnokszerkezetről**, a hivatalviselés rendjéről sem. **A köztársasági alkotmány ezt a szervezetet egy városállamra méretezte**, melynek igazgatása könnyen elintézhető volt az évente váltakozó magistratusokkal. A területi növekedés egyre inkább szükségessé tette volna a **szakszerű és**

Római consul szobra

folyamatos igazgatást, a hosszú időn át hivatalban maradó, az egyre bonyolultabb feladatokkal megbirkózni képes és egységesen irányított szakembergárdát. Ennek kialakítására azonban a köztársasági alkotmány nem adott lehetőséget.

Világos tehát, hogy a hódítások egyenes következményeként **át kellett volna sürgősen alakítani az egész római állam szervezetét**, a hadsereget és a hivatalokat egyaránt. Erre azonban a római nobilitas jelentős része nem volt hajlandó. Nem kívánta feláldozni politikai vezető szerepét az egységes irányítás kedvéért, féltékenyen őrizte a köztársasági „szabadságot”.

AZ ELSŐ SZICÍLIAI RABSZOLGAFELKELÉS ÉS A PERGAMONI FELKELÉS

A rabszolgák kisebb-nagyobb mértékű megmozdulása, zendülése a Kr. e. 2. század kezdetétől egyre gyakoribb jelensége lett a rómaiak életének. A kezdeti elszigetelt, szervezetlen **zendüléseket** hamarosan komolyabb, szélesebb körben kiterjedő **felkelések** követték. Ezek elfojtására be kellett vetni a hadsereget is.

Különösen sok rosszul tartott rabszolga dolgozott a **szicíliai földbirtokokon**. Bőrukbe, a karthágóiaktól átvett szokás szerint, tüzes vassal bélyeget sütöttek, ruházatukról, ételmezésükről nem gondoskodtak megfelelően. Botbüntetés nemcsak hanyagság vagy vétek esetén járt, hanem akkor is, ha a rabszolga panaszkodott vagy kért valamit. Hogy a helyzet **Szicíliában az átlagosnál rosszabb volt**, azt bizonyítja, hogy a rabszolgaságot önmagában természetesnek tartó ókori szerzők is elítélték az itteni viszonyokat.

Mindezek hatására **Kr. e. 138 k.** a korábbiakhoz képest nagyobb méretű **felkelés** robbant ki a szigeten.

A szicíliai rabszolgák többsége szír és kilikiai volt, megértették egymás nyelvét, felfogásuk, gondolkodásuk hasonló volt. Ráadásul a felkelés élére kiváló vezető személyiség állt, akinek komoly tekintélye volt társai előtt. Ezen azonban nem hadvezéri képességeket kell érteni, hanem valami egészen mást. A keleti emberek különösen vonzódtak a titokzatos kultuszokhoz, a misztériumokhoz, a jósokhoz. **Eunus**, akit vezérüké választottak, a híresztelések szerint jó és Atargatisz szíriai istennő pártfogoltja volt. Ezen alapuló tekintélye volt az oka annak, hogy a sziget más részein kirobbanó felkelések vezetői is csatlakoztak, illetve alávetették magukat Eunus irányításának.

A felkelés a hennai Damophilosz birtokán robbant ki a század 30-as éveinek elején. Az első időszakról bizonytalan adataink vannak, így a kezdet időpontja sem határozható meg pontosan, a legvalószínűbb a **Kr. e. 138/137 körüli idő**. Hennát Kr. e. 135 tavaszán rohanták meg, kihasználva a közeli Etna tűzhányó kitörését. A mozgalom ezután igen gyorsan kiterjedt szinte az egész sziget területére. **Mintegy 200 000 rabszolga vett benne részt**, ezen persze nemcsak a harcosok értendőek, hanem azok is, akik tovább dolgoztak, s ellátták a sereget élelemmel.

Eunust hívei királlyá kiáltották ki, ezután vette fel a szír uralkodók által is használt Antiokhosz nevet. Bizonyos, hogy jóstehetsége mellett **kiváló szervező** is volt, államtanácsot állított fel, és pénzt is kiadott. A fegyverkészítésben jártas hennaiakat életben hagyta, hogy seregét ellássák.

A felkelés leverése Rómának sok időbe és áldozatba került, a rabszolgasereg több praetori haderőt lever, s csak **Kr. e. 132-ben sikerült** a consuli haderőnek **elfojtani** a lázadást. Az a tény, hogy a világhódító legiók ilyen nehezen tudtak erőt venni a szedett-vedett fegyverzetű, kiképzetlen rabszolgák tömegén, világosan jelezte a hadsereg meggyengülését. A szicíliai felkeléssel párhuzamosan a birodalom más területein is sor került mozgalmakra.

Tovább nehezítette a helyzetet a **Pergamonban** kitört népmozgalom.

Ennek előzménye az volt, hogy a pergamoni uralkodó, **III. Attalos**, végrendeletében Rómára hagyta az országát. Amikor azonban **Kr. e. 133-ban** váratlanul meghalt, a végrendelet nyilvánosságra került, Pergamonban széles körű mozgalom bontakozott ki. A római hadsereg ebben az esetben sem állt a helyzet magaslatán, hosszú harcok és számos kudarc után csak **Kr. e. 129-re sikerült leverni** a pergamoniakat.

TIBERIUS SEMPRONIUS GRACCHUS REFORMKÍSÉRLETE

„Még az Itáliában élő vadállatoknak is – így érvelt – mindegyiknek van búvóhelye, ahol meghúzzák magukat, de azoknak, akik harcolnak és meghalnak Itáliáért, egyebük sincs a levegőnél és a világosságnál; nincs házuk, nincs fejüket hova lehajtaniuk, földönfutókként kóborolnak gyermekeikkel és feleségükkel. Merő hazugság, amit imperatoriaik mondanak nekik, amikor a csatákban arra biztatják őket, hogy őseik sírjaiért és templomaiért harcoljanak az ellenséggel, hisz ezek közül a rómaiak közül nincs egynek sem családi oltára, nincs őseiknek temetkezőhelye, vadidegenek fényűzéséért halnak meg; a világ urainak hívják őket, de nem mondhatják magukat egyetlen talpalatnyi föld gazdájának sem.” (Plutarkhosz: *Tiberius Gracchus* 9.)

A Plutarkhosz által leírt beszédet állítólag **Tiberius Sempronius Gracchus**, a **Kr. e. 133-as év egyik néptribunusa** mondta el a római Forumon. Ezek a szavak abból az alkalomból hangzottak el, amikor ellenfelei megpróbálták megakadályozni földreformtervezetének benyújtását. De ki volt és mit akart elérni Tiberius Gracchus?

Az előkelő plebejusok közé tartozott a **Sempronius nemzetség**. Tiberius apja ismert hadvezér volt, édesanyja pedig Scipio Africanus lánya, Cornelia. Tiberius Caius nevű öccsével együtt **kitűnő nevelést kapott**, s ahogy a legtöbb nagy karriert befutott római politikus, **kiváló szónok** volt. A rendelkezésünkre álló források alapján nem lehet eldönteni, hogy reformprogramjának kidolgozásához a tönkrement földönfutók iránt érzett szánalom vagy a hadsereg gondjainak praktikus megoldása vezette elsősorban. Annyi azonban bizonyos, hogy a nobilitas széles látókörű kisebbségéhez tartozott, akik felismerték az egész római állam sorsa szempontjából aggasztó problémát.

A bajok orvoslására a következő javaslatot terjesztette elő: **újítsák fel a Licinius Sextius-féle, Kr. e. 367-ben hozott törvényt**, amelynek rendelkezése szerint egyetlen polgár sem bérelhetett a meghódított állami közföldekből – az ager publicusból – 500 iugerumnál nagyobb területet. (Legfeljebb még 500 iugerumot, ha volt két felnőtt fia a családfőnek.) Az ezen felül maradó többletet, a korábbi bérlők kártérítésével, ki akarta osztani 30 iugerumos parcellákban a tönkrementek között. Az egész törvény végrehajtásának költségeire Tiberius Gracchus **bejelentette a római nép igényét a pergamoni királyi kincstár javaira**.

A tervezetet a nobilitas többsége hevesen ellenezte. Az ő képviselőjük volt a szintén néptribunus **Marcus Octavius**, aki a népgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat ellen **vetőt emelt**. A felháborodott tömeg ekkor Tiberius Gracchus javaslatára megfosztotta hivatalától a nép érdekeivel szembe forduló néptribunust, megszavazta a tervezetet, és végrehajtására három főből álló bizottságot nevezett ki. Ez az eljárás az eddigi római alkotmányos gyakorlatban még soha nem fordult elő. Ugyancsak homlokegyenest ellenkezett a szokásokkal és törvényekkel, hogy **Tiberius a következő évre is jelöltette magát néptribunusnak**, hogy a bizottság munkáját befejezhesse. Az ellenségeskedés ekkor végleg elfajult, senatorok egy csoportja embereivel, a pontifex maximus vezetésével megtámadta Tiberius Gracchust, őt magát s mintegy háromszáz védelmezőjét a nyílt utcán agyonverték.

A földosztó bizottság munkája azonban ennek ellenére **folytatódott tovább**. Tevékenységük hatását jól mutatja az a két adat, miszerint a Kr. e. 131/130-as összeíráskor a katonai szolgálatra igénybe vehető, földdel rendelkező római polgárok száma 318 823 fő volt, ez a szám Kr. e. 125/124-re 394 736-ra emelkedett. Mivel azonban **a reform nem juttatott földet az itáliai szövetségeseknek**, a bizottság ugyanakkor az ő földjeiket is igénybe vette, érthető módon elégedetlenséget váltott ki tevékenységük az italicusok körében. Még folytak a szövetségesek mozgolódásait lecsendesítő fegyveres harcok, amikor **Kr. e. 124 decemberében elfoglalta néptribunusi hivatalát Caius Sempronius Gracchus, Tiberius öccse**.

CAIUS SEMPRONIUS GRACCHUS TRIBUNUSI TEVÉKENYSÉGE

Nagy energiával látott hozzá bátyja művének folytatásához. Pontosan ismerte Tiberius elképzeléseit, hiszen nemcsak a hatalmukat féltő senatorok elleni politikai küzdelemben segítette, hanem tagja volt a földosztó hármashatározatnak is. Levonta a tanulságot bátyja sorsából, ezért arra törekedett, hogy a **nobilitas reformokat ellenző többségével széles ellenzékét állítson szembe**. A római szegények mellett igyekezett megnyerni a **lovagokat**, az **itáliai szövetségeseket** és a **hadsereget**. Ennek érdekében egész sor törvényt hozatott.

Felújították **Tiberius agrártörvényét**, és megszavazták a **gabonatörvényt**, amely az állam kötelességévé tette a szegény polgárok támogatását. Ők ennek alapján olcsó gabonát vásárolhattak az erre a célra épített állami gabonaraktárból. A provocatio jogát (néphez való fellebbezési jog) kiterjesztették a hadsereg minden tagjára, megtiltották a 17 évesnél fiatalabbak besorozását, és megszüntették a katonák zsoldjából különböző címeken történő levonásokat.

A reformtábor nagyarányú **útépítéseket** kezdeményezett. Ez egyaránt szolgálta a lovagrendi vállalkozók, a munkaalkalomhoz jutó városi szegények és a piacokra könnyebben eljutó falusiak érdekeit. **Pergamon területén** megszervezték **Asia provinciát**, ahol Szicíliahoz hasonlóan bevezették a 10 százalékos adót, ennek behajtását a lovagok adóbérlő társaságai végezték. Az így nyert állami jövedelmekkel folytatták a kisajátított állami bérletek tulajdonosainak kártalanítását.

Szintén a lovagrend üzleti érdekeit szolgálta az a törvény, amely a provinciákban elkövetett visszaélések kivizsgálását **lovagokból álló bíróságokra** bízta.

Caius Gracchus terveiben **coloniaalapítások** is szerepeltek. Ezek egy részét régi kereskedelmi központok helyén akarta felépíteni. Így került sor Karthágó átokkal sújtott földjén **colonia Iunonia** megalapítására.

Időközben sikerült elérni, hogy a néptribunusi méltóságra ismételten lehessen jelentkezni. Ennek értelmében **Caius Gracchust Kr. e. 122-re is megválasztották**. Az év elején, a consulok hivatalba lépésének napján beterjesztette azt a törvényjavaslatát, amelyet programja betetőzésének szánt. Ennek értelmében a **latin jogú szövetségesek a római polgárjogot, az itáliai jogúak pedig a latin jogot** kapták volna meg. Mivel azonban a javaslat beterjesztése után Caius elutazott Afrikába, időt és lehetőséget adott ellenfeleinek a visszavágásra. Caius néptribunustársa egy minden alapot nélkülöző földtörvénytervezettel állt elő. A célja az volt, hogy **Caius Gracchust túllícitálva** elhódítsa híveit. Ráadásul Caiust a következő évre már nem választották meg néptribunusnak. Ezen felül széles körű agitáció kezdődött az afrikai colonia ellen, a Gracchusok ellenfelei elterjesztették, hogy Iuno istennő kinyilvánította, nem helyesli az átokkal sújtott földön a telep létrehozását. Amikor a consul összehívta a népgyűlést, hogy döntsön a colonia ügyében, Rómában pattanásig feszült a hangulat. Már az előkészületek során véres összecsapásra került sor Caius hívei és a consul kísérete között. Ez kedvező ürügy volt arra, hogy a senatus kijelentse: az állam veszélyben van, s **rendkívüli teljhatalommal** ruházta fel **L. Opimius consult**. Ez volt az első eset, amikor a senatus, kiváltságai védelmében, a **senatusi véghatározat** (senatus consultum ultimum) eszközéhez folyamodott.

A két ellenséges párt között fegyveres összecsapásra került sor a városban, ennek során Caius Gracchus hívei alulmaradtak a consul által kivezényelt krétai íjászokkal szemben. A néptribunus elmenekült üldözői elől, de helyzetét reménytelennek érezte, s hogy ellenségeit megelőzze, rabszolgájával megölette magát.

Tiberius és Caius Gracchus sorsa, nemes szándékaik ellenére, tragédiába torkollt, terveiket nem tudták megvalósítani. **A reformok egyetlen haszonélvezője a lovagrend** volt, sem a parasztok, sem a hadsereg, sem a szövetségesek helyzetét nem sikerült megoldani. A következő évtizedek sokasodó problémái azonban kikényszerítették a reformokat, csak éppen nem a Gracchusok elképzelései szerint. Az ő tevékenységük nyomán alakult ki azonban az a politikai csoport, amely felismerte a változtatások szükségességét – ők, mivel a nép érdekeire hivatkozva tevékenykedtek, „**néppártiaknak**” (populares) nevezték magukat. Velük szemben állt a minden változtatást ellenzők tábor, a „**legjobbak**” (optimates). Róma történetének következő évszázadát, a növekvő külső gondok mellett, az **optimaták** és a **popularisok** állandó, később polgárháborúba torkolló küzdelmei határozták meg.

A HADSEREG VÁLSÁGÁNAK KÖVETKEZMÉNYEI

Róma számára ebben az időszakban a legfontosabb feladatot a **Hispaniába vezető útvonal** biztosítása jelentette. Ennek érdekében Kr. e. 123-ban megszállták a **Baleári-szigeteket**, legyőzték a hatalmas **aeduus** törzsszövetséget, és felépítették **Aquae Sextiae** erődjét (Kr. e. 122). Ezen a helyen van a mai Aix en Provence. Ugyanezt a célt szolgálta **colonia** telepítése **Narbóba**, majd **Gallia Narbonensis** provincia megszervezése az Alpok és a Pireneusok között.

Ezek a feladatok azonban teljesen lekötötték Róma külpolitikai és katonai energiáit. Így a hispaniai sikereket elhomályosították a más területeken elszenvedett kudarck. A Keleti-Alpokban, a Duna mellett és Illíriában nem tudták feltartóztatni a **kelta kimber törzsek** támadásait.

A másik kritikus pont **Afrikában** volt. Itt a hajdan Karthágó ellen szövetséges **Massinissa** numidiai király **unokája, Jugurtha** okozott problémát. A rendkívül tehetséges, de legalább annyira gátlástalan fiatalember társuralkodókkal osztozott a nagyapai örökségen, azonban nem elégedett meg ezzel, egész Numidiát meg akarta szerezni. A római senatus jogot formált arra, hogy a szövetséges királyság belügyeit ellenőrizze. Jugurtha azonban a Scipio Aemilianushoz fűződő barátsága révén a legbefolyásosabb senatori körökkel állt kapcsolatban. Így sorra megvesztegette az Afrikába küldött senatusi vizsgálóbizottságok tagjait, de nem riadt vissza a politikai gyilkosságoktól sem. Amikor azonban elfoglalta **Cirtát**, Numidia fővárosát, súlyos hibát követett el: az ott tartózkodó római kereskedők legyilkolása miatt Róma hadat üzent. Kapcsolatai révén ugyan sikerült előnyös békét kötnie, a közvélemény nyomására azonban Rómába rendelték, hogy tetteit kivizsgálják. Ő még itt is folytatta üzlelteit, s orgyilkosokat bérelt fel egyik ellenfele meggyilkolására. Erre kiutasították a városból és felújították a hadműveleteket. A kiküldött hadvezérek azonban sorozatos vereségeket szenvedtek, s ez a megalázó helyzet végül megindította az ügy pontos kivizsgálását.

Marius hadseregreformja

Katonai téren a Kr. e. 109-es év és Q. Caecilius Metellus hozott fordulatot. Neki sikerült benyomulnia Numidia belsejébe, s a Muthul folyó mellett megverte Jugurtha seregét. A numida uralkodó azonban elmenekült, és apósa, a mauretaniai Bocchus király segítségével folytatta a harcot Róma ellen.

Ennek a fordulatnak a következtében került sor Metellus pártfogoltjának consullá választására a **Kr. e. 108.** évre. **Caius Marius** a politikában új embernek, **homo novusnak** számított. Apja kisbirtokos volt, Marius ezt a körülményt gyakran emlegette a nobilest támadó beszédeiben. Consulként őt bízták meg a Jugurtha elleni további háború vezetésével, s gyors sikerei jutalmaként még távollétében megválasztották a Kr. e. 104. évre consulnak. Ráadásul diadalmenetet tarthatott, amelyen a rabul esett Jugurthát is meghurcolták az ujjongó római közönség előtt. A bukott numida uralkodót a diadalmenet után kivégezték.

Marius sikereinek oka nemcsak hadvezéri képességeiben, hanem nagy jelentőségű **hadseregreformjában** is rejlett. Ennek egyik eleme taktikai jellegű volt. A régen jól bevált manipulus rendszer helyett bevezette a **cohorsra alapozott taktikát**. Egy legio tíz, egyenként hatszáz főből álló cohorsra oszlott, amely a három hadrend azonos

számmal ellátott manipuluszainak összevonása révén jött létre. Ez a nagyobb egység a nagyobb tömegű ellenséggel szemben könnyebben megállta a helyét, de mozgékonyabb volt a legionál. Ennél azonban sokkal nagyobb jelentősége volt annak az újításnak, hogy nem vette figyelembe a katonai szolgálat betöltésénél az eddig megkövetelt vagyoni állapotot. Seregébe az **önként jelentkező római proletárokat sorozta be**, s ezzel megoldotta a kisbirtokos parasztság tönkremeneteléből adódó utánpótlási gondokat. Ez a hadsereg **főhivatású katonákból** állt, akiket ennél fogva alaposabban ki tudtak képezni, mint az alkalmanként hadba vonuló parasztokat. Szolgálatukért **állandó ellátást és zsoldot** kaptak, 16 év után pedig a **veteranus** (kiszolgált katona) **földadományban** részesült. Ez a hadsereg tehát állandóan rendelkezésre állt, bárhol be lehetett vetni, az újabb háború nem terhet, hanem újabb hadizsákmányt jelentett számára.

Marius hadseregreformja a pillanatnyi katonai előnyökön túl óriási fordulatot hozott a római köztársaság életében. **A katonák egyéni boldogulása ettől kezdve attól függött, hogy az őket irányító hadvezér milyen sikeres.** Csak egy jó hadvezér tudta biztosítani a sikeres harcokat követő zsákmányt, a rendkívüli jutalmakat, s ami a legfontosabb hosszú távon, a leszereléskor várható veteránföldet. Ugyanakkor az is kiderült, hogy **a hadsereg birtokában a belső hatalmi harc is eldönthető**, a politikai ellenfeleket nem kell kiprovokált utcai verekedések során agyonveretni a római csőcselékkel. Ettől a perctől fogva a populárisok és az optimaták vezető politikusai között megindult a verseny a katonák kegyeiért, a hadsereg pedig már nem a populus romanust szolgálta, hanem az érdekeit képviselő, politikailag és katonailag egyaránt sikeres hadvezért. „Az a hadvezér pedig, aki a hadsereg kegyeiért folytatott versenyben lemaradt, az jobb esetben politikai, rosszabb esetben biológiai hullává vált.” (Hahn István)

Miközben Marius sikeresen befejezte a Jugurtha elleni háborút, a kimberek ellen Kr. e. 105-ben súlyos vereséget szenvedett a római hadsereg. Mi sem volt természetesebb, mint a sikerekben gazdag consul újabb megbízatása. Két éven át tartó felkészülés után – miközben újra meg újra megkapta a consulságot – végre sikerült megállítani a kimbereket s a velük szövetséges **germán teutonokat** is. A háborút lezáró ütközetekre Aquae Sextiae közelében került sor. Csak ebben a két csatában több mint 60 000 foglyot ejtettek. Marius consuli megbízatásai ellenkeztek a fennálló törvényekkel és az eddig érvényes szokásokkal is. A Gracchusok után most újabb politikai karrierje bizonyította, hogy a sikeres politizáláshoz szükség van a **tartósan egy kézben tartott hatalomra**.

A második század utolsó éveit minden területen bővelkedtek kritikus eseményekben. A külső támadások mellett **Szicíliában** kitört a **második nagyarányú rabszolga felkelés** (Kr. e. 104–101). De nem enyhültek Rómában a populárisok és az optimaták ellentétei sem. A politikai kedélyeket **Marius veteránjainak földigénye** szította fel, amit a hadvezér – érthető módon – mindenképpen ki akart elégíteni.

A csatatéren oly határozott Marius azonban a politikában már nem találta fel magát olyan könnyen, népszerűsége visszaesett, a politikai életből egy időre ki kellett vonulnia, az őt támogató néppárt meggyengült.

A POLGÁRHÁBORÚK KORA

(A KR. E. 2. SZÁZAD VÉGÉTŐL KR. E. 31-IG)

OKA ÉS ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

Mint azt az előző fejezetben láthattuk, a **Marius-féle hadseregreform** legsúlyosabb következménye az volt, hogy **lehetőséget adott** a politikai kérdések fegyveres eldöntésére, **a polgárháborúra**. S ha lehetőség volt, azt a politikusok természetesen ki is használták. Ez az oka annak, hogy Róma történetének egyik legválságosabb periódusa ezt a megjelölést kapta: a polgárháborúk kora.

Mi volt valójában a tétje ezeknek a küzdelmeknek? A köztársasági államrend a Kr. e. 2. század végére alkalmatlanná vált a birodalomra növekedett Róma kormányzására. Arra volt szükség, hogy **a hadsereg és egy állandó, szakemberekből álló hivatalszervezet támogatásával hosszabb időre egy személy kapja meg a kormányzati hatalmat**. A birodalom méretei és a kor viszonyai csak ezt az uralmi formát tették lehetővé. Ez azonban természetesen csak a senatusba tömörült **nobilitas hatalmának megtörésével** vált lehetségessé. Értethető, hogy ezt a nobilitas nem volt hajlandó tudomásul venni, s minden eszközzel küzdött a saját uralmát kifejező „köztársasági szabadságért”, a „zsarnokság”, azaz az egyeduradalom ellen.

Ezt a két politikai csoportot fejezte ki a Gracchusok működése nyomán kialakult **két politikai párt**, amelyet természetesen nem szabad a modern idők politikai pártjaihoz hasonlítani. Módszerek tekintetében egyik csoport sem volt válogatós, az, hogy egy-egy szakaszban melyik párt követett el több politikai gyilkosságot, tömegmészárlást, fegyveres támadást maga Róma ellen, rendszerint a pártot éppen vezető politikus személyiségén és ötletein múltott. Nagyon gyakran egymástól tanultak, egymástól vettek át megoldásokat, amelyek mind az ellenpárt erejének megtörésére irányultak, s egyben megtizedelték Róma elitjét. Ez volt talán a polgárháborúk korának a legnagyobb ellentmondása, **azt a társadalmi réteget fenyegette megsemmisüléssel, amelynek a hatalma volt az egész küzdelem tétje**.

AZ ITÁLIAI SZÖVETSÉGESEK HÁBORÚJA

A Marius-féle hadseregreform tovább növelte az itáliai szövetségesek részvételét, súlyát a hadseregben. A szövetségesek polgárjogának kérdését **Kr. e. 91-ben** vetette fel újra **M. Livius Drusus**, azonban merev ellenállásba ütközött, törvényjavaslatait különböző kifogásokkal visszautasították. Őt magát orgyilkosok ölték meg.

Ennek következtében robbant ki még Kr. e. 91-ben az ún. „**szövetséges háború**”. A lázadók **államszövetséget** hoztak létre.

Rómát a háború felkészületlenül érte, s ez látszott is a kudarcokon. **A római hadsereget** ekkor már gyakorlatilag nem a consulok, hanem a melléjük legatusként be-

osztott tapasztalt hadvezérek, **Caius Marius**, **L. Cornelius Sulla**, és **Cn. Pompeius Strabo** vezették. A Kr. e. 90-es év végén L. Iulius Caesar, a későbbi ismert politikus apja javaslatára azoknak a szövetségeseknek, akik kitartottak Róma mellett, megadták a polgárjogot, majd a következő évben azoknak biztosították ugyanezt, akik hatvan napon belül leteszik a fegyvert.

Ezek az intézkedések megbontották a szövetségesek közötti összhangot, ennek ellenére is csak **Kr. e. 88-ban** sikerült a római hadvezéreknek felülkerekedni. A háború befejezése annál inkább sürgős volt, mivel Rómában újra feszültté váltak a belpolitikai viszonyok, keleten pedig **Pontosz** uralkodója, **VI. Mithridatész Eupatör** fenyegette támadásával a birodalmat.

MARIUS ÉS SULLA POLGÁRHÁBORÚJA ÉS AZ ELSŐ MITHRIDATÉSZI HÁBORÚ

Pontosz és uralkodója, VI. Mithridatész Eupatör

A Fekete-tenger délkeleti partján a **Kr. e. 3. század végén** jött létre **Pontosz**. Ennek uralkodója **Kr. e. 120–63 között VI. Mithridatész Eupatör** volt, a perzsa Akhaimenidák és a Szeleukidák leszármazottja. Energikus, pompakedvelő, gátlástalan kényúr volt, ugyanakkor rendkívül művelt, számos nyelven beszélt és szenvedélyesen érdeklődött a botanika iránt. (A mérgező növényekről írott könyvét latin nyelvre is lefordították.) Mikor megörökölte apja trónját, hozzálátott, hogy katonailag és gazdaságilag egyaránt erős állammá tegye Pontoszt.

Ismételten beavatkozott a kis-ázsiai államok egymás közötti viszályaiba. A **Rómával való összeütközést** is egy ilyen viszály robbantotta ki, III. Nikomédész, bithüniai király római biztatásra indított háborút Pontosz ellen.

Mithridatész gyors ellentámadással rövid idő alatt **elfoglalta Bithüniát és Kappadókiát, majd betört Asia provinciába**. A Kr. e. 89-es évben az itáliai háború miatt Róma nem volt képes jelentős erőt felvonultatni a pontoszi uralkodó ellen, a tartomány lakossága pedig felszabadítóként üdvözölte Mithridatészt. Az adószedők és a helytartók zaklatásai miatt elkeseredett emberek teljesítették a király utasítását, **s egy meghatározott napon az összes római és itáliait lemészárolták**. A forrásainkban szereplő 60 000–80 000 áldozat valószínűleg túlzás, de a legyilkoltak száma bizonyosan elég magas lehetett.

Sulla és Marius polgárháborúja

Rómában közben azon dúlt a vita az optimaták és a popularisok között, hogy kit bízzanak meg a háború vezetésével. A senatus a konzervatív nézetű és nagyon tehetséges **L. Cornelius Sullára** kívánta bízni a Mithridatész ellen induló római haderőt, míg a lovagok és a velük kapcsolatban álló popularisok jelöltje **Marius** volt. A popularisok el is érték, hogy a népgyűlés proconsuli jogkörrel ruházza fel Mariust, és megbízza a hadjárat vezetésével. Ezt a döntést azonban sem Sulla, sem a gazdag keleti területek hadizsákmányára sóvárgó katonái nem fogadták el. Azt követelték Sullától, hogy **vezesse őket Róma ellen**. Ez a város zsarnokságtól való megszabadításának jelszavával meg is történt, **Marius Afrikába menekült**, de Rómában maradó hívei

közül sokakat megöltek. Visszavonták az általuk hozott törvényeket, korlátozták a néptribunusok és a népgyűlés jogkörét. Ezután **Sulla seregével elvonult Mithridatész ellen** Görögországba.

Rómában hamarosan a mariánusok kerültek ismét hatalomra. **L. Cornelius Cinna**, a 87. év egyik consula, szinte azonnal fellépett Sulla rendelkezéseinek eltörlése érdekében, s visszahívatta a száműzött vagy elmenekült Marius-híveket. Maga a hadvezér is visszatért afrikai veteránjai élén, seregében **felfegyverzett rabszolgák** is voltak. Körülzárt Rómát, s a városi rabszolgáknak is szabadságot ígért. A szorongatott rómaiak megnyitották a kaput Marius előtt, aki bevonulása után megkezdte **a tisztogatást**, a források szerint több napon keresztül folyt **az ellenpárt tagjainak lemészárlása**. A következő évre ismét Cinnát és, immár hetedszer, Mariust választották consulnak. Sullát megfosztották imperiumától, rendelkezéseit visszavonták. A keleti hadszíntérré, Sulla leváltására, mivel Marius Kr. e. 86 január közepén meghalt, a helyére megválasztott L. Valerius Flaccust küldték. Cinna fő támasza a lovagrend volt, segítségükkel harmadik és negyedik alkalommal is megszerezte a consulságot, míg végül életét veszítette egy katonai zendülés alkalmával.

Az első mithridateszi háború

Ezalatt Sulla **Kr. e. 88-ban** partra szállt Epeiroszban, és sikeresen vezette Mithridatész hadvezérei elleni hadműveleteit.

A reménytelen helyzetben Mithridatész békét ajánlott Sullának, aki a római események híreinek hatására ezt el is fogadta, a **békekötésre Kr. e. 85 őszén** került sor.

A győztes hadvezér, miután mindenütt megszilárdította a római uralmat, **Kr. e. 83 tavaszán visszatért Itáliába**. Itt számos párhíve csatlakozott hozzá, közöttük **Cnaeus Pompeius és L. Licinius Crassus**. Több kisebb győzelem után ismét elfoglalta Rómát Kr. e. 82. november 1-jén. Az ifjú C. Marius consul öngyilkos lett, Sulla alvezérei egész Itáliát megtisztították a mariánusoktól.

SULLA DIKTATÚRÁJA (KR. E. 82–79)

A **Kr. e. 82. év végén Sullát dictatorrá választották**. A megbízatás a **szokásosnál szélesebb jogkör**t adott a dictator kezébe a törvényhozás és az állam ügyeinek rendbetételére. Ráadásul **időben sem korlátozták hatalmát**.

Legelső intézkedése az ún. proscriptio volt. Maga a szó nyilvánosságra hozatalt, kihirdetést, kiírást jelent.

Az intézkedés eredetéről így ír Plutarkhosz Sulla-életrajzában. „Sulla hatalmas öldöklést rendezett, a várost megtöltötték a holttestek, a gyilkosságoknak nem volt se szeri, se száma. Sokan pusztultak el olyanok is, akiknek semmi dolguk nem volt Sullával, de hozzájárult legyilkolásukhoz, hogy barátainak kedvében járjon. A senatusban egy fiatalabb ember, Caius Metellus, merészkedett megkérdezni Sullától, meddig szándékozik elmenni, lesz-e határa a rémségeknek, és várhatják-e, hogy megszűnnek. »Nem azt kérjük tőled – így szólt –, hogy megkíméld azokat, akiknek a vesztét elhatároztad, hanem hogy kételyeiktől megszabadítsd azokat, akiknek életben maradását eldöntöted magadban.« Amikor erre Sulla azt válaszolta, hogy még nem tudja,

kiket kímél meg, Metellus félbeszakította, és így szólt: »Akkor hát hozd nyilvánosságra, kiket akarsz megbüntetni.« Sulla erre kijelentette, hogy ezt megteszi.” Ezek után jelent meg az a lista a Forumon, amelyre Sulla döntése alapján bárki felkerülhetett. „A proscibáltak listájára tette mindazok nevét is, akik elbújtattak, vagy megmenetettek proscibáltakat, hogy így lakoljanak emberséges viselkedésükért, s ez alól nem volt kivétel sem testvér, sem fiú, sem szülő. Aki proscibáltat megölt, két talentum jutalmat kapott a gyilkosságért, még ha rabszolga ölte is meg urát vagy fiút az apját. De a harag és gyűlölet miatt megöltek száma semmi sem volt azoknak a számához képest, akiket vagyonuk miatt gyilkoltak meg.” A források adatai szerint közel száz senatort és több mint kétezer lovagot öltek meg.

Sulla törvények egész sorát bocsátotta ki, amelyek a **leges Corneliae** nevet viselték (Corneliusi törvények). Ezeknek többsége az **optimaták** érdekeit szolgálta. **Átalakította a cursus honorumot**, ettől kezdve a consulok és praetorok hivatali évüket Rómában vagy Itáliában töltötték, s csak ennek lejárta után mehettek egy-egy tartományba. Mivel a római provinciák száma időközben tízre emelkedett, a két consul mellett a praetorok számát nyolcra emelték, hogy mindenhova jusson proconsul, illetve propraetor. (A tíz provincia a következő volt: Sicilia, Sardinia-Corsica, a két Hispania, Macedonia, Africa, Asia, Gallia Narbonensis, Gallia Cisalpina és Cilicia.) A quaestorok számát húszra emelték, s újra rögzítették a hivatalok betöltéséhez szükséges életkort. Eszerint a quaesturához 30, a praeturához 39 és a consulsághoz 43 éves korban lehetett jutni. Két hivatal között legalább két évnek kellett eltelni, s ugyanazt a hivatalt tíz évnél hamarabb nem lehetett betölteni.

A **senatus létszámát 300-ról 600-ra** emelte Sulla, természetesen az új helyeket saját hívei töltötték be. Az általa szervezett új bíróságokba csak senatorok kerülhettek, a korábban lovagi bíróságot is átvette a senatus. Nagyon fontos volt a **néptribunusok jogkörének korlátozása**. Ettől kezdve csak a senatus által már korábban jóváhagyott törvényjavaslatokat terjeszthették a népgyűlés elé. Megfosztották őket a vétőjogtól és kimondták, hogy aki egyszer néptribunus volt, az többé soha semmilyen tisztséget ne viselhessen. Ezzel elérték, hogy tehetséges, ambiciózus fiatal politikusok nem vállaltak néptribunusi megbízatást.

Sulla **hatalmának alapja a hadsereg** volt. Hogy ennek hűségét biztosítsa, nagyarányú szervezett **veterántelepítési** akcióba fogott Itália területén. Mintegy 100 000 főt telepített le az elkobzott földeken a katonai alakulataiknak megfelelő zárt egységekben. Így bármikor mozgósíthatta őket szükség esetén. Kivégzett ellenfeleinek rabszolgái közül 10 000 nyerte el szabadságát, őket ezután **Cornelii**-nek nevezték, feladatuk a népgyűlések megfelelő hangulatának biztosítása volt. Hatalmának csúcsán, **Kr. e. 79-ben** váratlanul **lemondott**.

Ennek magyarázatát nemcsak a kortársak nem tudták, hanem a történeti kutatás is csak találgat. Annyi bizonyos, hogy a lemondás után nemsokára meghalt, elképzelhető, hogy súlyos betegsége miatt tette le a hatalmat.

Sulla valójában **annak a társadalmi csoportnak az érdekeit sem szolgálta, akikért munkálkodott**. A senatus hatalmát akarta megerősíteni úgy, hogy magát a testületet háttérbe szorította. Rendelkezett a hivatalviselés szabályozásáról, ő maga pedig minden köztársasági hagyománnyal ellenkezően viselte a dictatori címet. Hatalmának

alapja az a hadsereg volt, amely földigényével éppen a nobilitas birtokainak legfőbb veszélyeztetője volt. A rabszolgák katonai és politikai célokra való felhasználása a rabszolga tartás rendjének mondott ellent. Végül pedig tovább erősítette rendelkezéseivel a senatori rend és a lovagrend ellentéteit.

POLITIKAI HELYZET SULLA UTÁN

Sulla dictaturája nem oldotta fel a római köztársaság belső feszültségeit, sőt elmélyítette az ellentéteket. A dictator hívei közül elsőként **M. Aemilius Lepidus** lépett fel Sulla intézkedéseivel szemben. Mint a Kr. e. 78. év consulja, újra bevezette a szegények olcsó gabonával való ellátását, és kísérletet tett a néptribunusok korábbi jogainak visszaállítására. Közben Sulla Etruriába telepített veteránjai ellen kitört a földjüket vesztett itteni birtokosok felkelése, amelyhez Marius veteránjai is csatlakoztak. Lepidus a felkelés élére állt, s hivatali idejének lejártával Róma ellen vonult, hogy a senatust a néppárti követelések teljesítésére kényszerítse. Az optimaták hadvezére azonban legyőzte Lepidust, aki seregének maradványaival először Szardínia szigetére, majd **Hispaniába** menekült. Itt volt a **mariánusok központja**, akik **Sertorius** vezetésével harcoltak a Sulla-féle rendszer ellen.

A senatus **Kr. e. 76-ban Pompeiust küldte Hispaniába a Sertoriusszal való leszámolásra**. Ő sem érhetett volna el azonban jelentősebb sikert, ha egyéb körülmények nem fordulnak Sertorius ellen. A háborús terhek miatt a helybéli lakosság elégedetlenkedni kezdett, az emigránsok táborán belül pedig hatalmi versengés kezdődött. Sertoriustól végül a római kormányzat gyilkosság útján szabadult meg. Így haderejük felmorzsolódott Pompeius csapásai alatt.

Miközben Hispaniában a mariánus emigráció utolsó éveit élte, a birodalom más területein is fegyveres konfliktusok alakultak ki. Az akkor már az egész Földközi-tengert uraló **kalózok ellen Kr. e. 74-ben M. Antonius** rendkívüli felhatalmazást kapott, Makedóniába az ismételt bebetörő thrákok ellen M. Licinius Varro Lucullust küldte ki a senatus. Ugyanebben az évben újabb háború kezdődött Mithridatész ellen, a **Kr. e. 73. év tavaszán** (egyes kutatók szerint 74 őszén) pedig egy **Spartacus** nevű thrák rabszolga vezetésével a capuai Batiatus gladiátoriskolájából kitörtek a kiképzés alatt állók. Ezzel kezdetét vette Róma történetének legnagyobb rabszolga felkelése.

A SPARTACUS-FÉLE RABSZOLGAFELKELÉS

Az a gladiátor, akinek a vezetésével fellázadtak a **capuai iskola** lakói, korábban római zsoldosként harcolt, majd megszökött a hadseregből. Elfogták, és eladták **gladiátornak**. Nagy testi ereje, ügyessége, bátorsága és okossága miatt hamarosan vívómester lett. Ugyanezen tulajdonságai miatt természetes módon ő lett a lázadás vezetője is. Az iskolából kb. hetvenen tudtak kitörni, s a közeli **Vezúv** erdőibe menekültek. A környékbeli birtokokról sok rabszolga szökött el, hogy csatlakozzon Spartacus embereihez. A felkelő rabszolgák először a helyi római alakulatokat győzték le, mire Rómából az egyik praetort küldték ki ellenük, aki 3000 katonájával megszállta a Vezúvról

levezető utat. A felkelők ekkor szőlőindákból erős köteleket fontak, leereszkedtek a hegy járhatatlan sziklaoldalán, s a rómaiak hátába kerültek. A győzelem nyomán újabb fegyverekhez jutottak, ezzel sikerült legyőzniük a másik praetori sereget is. Minden győzelem növelte Spartacus katonáinak létszámát, hiszen egyre többen csatlakoztak hozzájuk.

Spartacus észak felé vonult azzal a céllal, hogy **elhagyja Itáliát**. Mutinánál legyőzték Gallia Cisalpina helytartójának hadseregét, de a **Padus (Pó)** völgyéből **váratlanul visszafordultak** dél felé. Ennek okát nem tudjuk pontosan, a kutatók különböző feltételezésekkel próbálták magyarázni. Annyi bizonyos csak, hogy a visszaforduló rabszolgasereg **Picenumnál legyőzte a consuli hadakat, s egyenesen Róma felé fordult**. A városban Hannibal idejéhez hasonló rettegés lett úrrá. A senatus rendkívüli teljhatalommal ruházta fel **M. Licinius Crassus praetort**, aki nagyon energikusan látott neki a felkészülésnek, mindenekelőtt a sok vereség hatására zűllésnek indult hadsereg fegyelmét kellett helyreállítani. Ennek során Crassus a már szinte feledésbe merült megtizedelést is kénytelen volt alkalmazni.

Spartacus, értesülve a védelmi előkészületekről, letett a Róma elleni támadásról, s tovább vonult dél felé. Crassus üldözőbe vette, de jelentős eredményt nem ért el, kérésére a senatus visszarendelte Hispaniából Pompeiust és Thrakiából Lucullust.

Spartacus ekkor azt tervezte, hogy **átkel Szicíliába**, s ott is fellázítja a rabszolgákat. Két alkalommal tettek kísérletet az átkelésre, azonban egyik sem sikerült, Szicíliában pedig Verres helytartó kegyetlenül elfojtott minden megmozdulást. A rabszolgák helyzete ekkor kritikussá vált, amíg ők az átkeléssel próbálkoztak, Crassus lezárta a **Bruttiumi-félszigetet**, s elvágta az észak felé vezető utat. Spartacusnak innen sikerült még kitörni, de **Brundisium** felé vonultában hírt vett Lucullus megérkezésének. Pompeius is elindult már Hispaniából.

A döntő összecsapásra végül **Kr. e. 71-ben Apuliában** került sor. Az akkor már számbeli fölényben lévő római haderő megtörte a rabszolgák ellenállását, maga **Spartacus is elesett** az ütközetben. A szétszóródott felkelők kisebb csoportjainak felmorzsolása még éveket vett igénybe. A fogságba esett **rabszolgák ezreit fesszítették keresztre** megtorlásul, Róma és Capua között az út két oldalán álltak a keresztek.

A rabszolgák feletti győzelem után **Pompeius és Crassus** egyaránt igényt tartott a következő év consulságára. A senatus azonban félt a két tekintélyes hadvezér hatalmának további növekedésétől, s nem támogatta elképzeléseiket. Ekkor a két, fiatal kora óta egymással rivalizáló férfi kiegyezett egymással, valamint felvették a kapcsolatot a popularisokkal. Ily módon elérték, hogy a **Kr. e. 70. évre** ők lettek a **consulok**. Hivatali idejük alatt számos intézkedésükkel **felszámolták Sulla törvényeit**, visszaállították a néptribunusok jogkörét, a megvesztegethetőségükről hírhedt senatori bíróságokban ismét helyet biztosítottak a lovagoknak.

Ennek a törvénynek különös jelentőséget adott Verresnek a pere, aki Kr. e. 73–71 között Szicília helytartójaként a szokásosnál is nagyobb mértékű visszaéléseket követett el. A vádat képviselő fiatal **M. Tullius Cicerónak** sikerült száműzésre ítéltetni Verrest.

FELLÉPÉS A KALÓZOK ELLEN, L. LICINIUS LUCULLUS ÉS POMPEIUS KELETEN

Miközben Pompeius Hispaniában hadakozott, miközben Itáliát Spartacus rabszolgái dúlták végig, Keleten is nagy horderejű események bontakoztak ki. Mint korábban már láttuk, Sullának nem volt ideje teljesen megtörni Mithridatész pontoszi király erejét, figyelme a római események felé fordult. Kr. e. 83–82-ben újabb, csekély jelentőségű incidensre került sor Róma és Pontosz között, ezt nevezték **második mithridatészi háborúnak**. Az ezt követő időszakot a pontoszi uralkodó hatalmának megerősítésére fordította.

Kr. e. 74-ben kezdetét vette a **harmadik mithridatészi háború**, amelyben a római sereg vezetését a senatus **L. Licinius Lucullusra** bízta. Lucullus hamarosan átvette a kezdeményezést. Olyan csapást mért Mithridatészre, hogy a király csak nagy nehezen tudott apósához, az armeniai királyhoz menekülni. Lucullus ekkor megtámadta Armeniát, és Kr. e. 68 tavaszán elfoglalta a fővárost. Ekkor azonban váratlan fordulat következett. Lucullus, a korabeli hadvezérekkel ellentétben, **kemény fegyelmet** tartott katonái között, nem tűrte el a polgári lakossággal való önkényeskedést, nem engedélyezte a szabad rablást. Amikor az armeniai főváros bevétele után tovább akart nyomulni, **a hadsereg fellázadt, és magára hagyta vezérét**. Mithridatész kihasználta a helyzetet, és visszatért Pontoszba.

Lucullus kiábrándultan és sértődötten utazott Rómába, és hamarosan visszavonult a közéletből. Öregkorát birtokán vagyonának élvezetével, lakomázással töltötte. Az utókor emlékezetében nem a kiváló hadvezér, a becsületes és bátor politikus, hanem az ínyencség megtestesítője maradt meg.

Miközben Lucullus irányításával folyt a Mithridatész elleni háború, Rómában elhatározták, hogy végleg **letörlik a kalózok földközi-tengeri uralmát**. Ezzel már korábban is többször próbálkoztak, de csak részsikereket vagy súlyos kudarcokat értek el. A kalózok működése elsősorban a lovagrend üzleti érdekeit veszélyeztette, de aggodalmat keltett a római szegénység körében is, akiknek olcsó gabonával való ellátását a keletről érkező szállítmányok biztosították. Amikor pedig a kalózok már Szicília és Itália területére is betörték, sőt az ostiai kikötőben állomásozó flottát is megtámadták, végképp betelt a pohár.

Kr. e. 67-ben Pompeiust az egész Földközi-tengerre és a part menti, kb. 70 km-es sávra rendkívüli teljhatalommal ruházták fel, rendelkezésére bocsátottak egy 500 hajóból álló flottát, jelentős szárazföldi haderőt és kb. 6000 talentumnyi (156 tonna ezüst) pénzüsszeget. Ezzel az óriási erővel indult a kalózok ellen, és meglepően gyors sikert aratott. Pompeius gyors sikere imponálónan hatott Rómában, úgyhogy amikor megérkezett Lucullus hadserege lázadásának híre, **Pompeiust bízták meg a Mithridatész elleni háború folytatásával** (Kr. e. 66 elején).

Ezt a háborút tulajdonképpen már Lucullus megnyerte, Pompeius óriási, majdnem 60 000 fős hadseregének **gyors, mutató és könnyű győzelmekkel** sikerült learatni a babérokat. Kr. e. 66-ban a visszavonuló Mithridatész seregét szétverték az Euphratésznél, **Bithünia és Pontosz** területét római tartománnyá nyilvánították. Kr. e. 64-ben Pompeius benyomult **Szíriába**, s a Szeleukidák egykori birodalmának megmaradt területét **Syria néven provinciává szervezte**. Ezután került sor Judeára.

Itt kihasználta a Hasmoneus-utódok közötti trónviszályt, és bevonult **Jeruzsálembe**. A római katonák öldöklésének rengeteg áldozata volt. **Judea** ezzel elvesztette nem egészen száz éve kivívott függetlenségét, Rómának alávetett **cliens-királyság** lett.

CAIUS IULIUS CAESAR PÁLYAFUTÁSÁNAK KEZDETE

Miközben Pompeius rendezte a birodalom keleti területein előállott problémákat, Rómában újabb viharok kavarták fel a közéletet. Az időszak egyik legbefolyásosabb politikusa **Crassus** volt, aki a Kr. e. 70 utáni években a **popularisokhoz** közeledett. Ennek a pártnak az élén ekkor már a Iuliusok előkelő nemzetségének tagja, az ifjú **Caius Iulius Caesar** állt. Apja a Kr. e. 90. év consulja volt, maga a nemzetség a Trójából elmenekülő **Aeneas fiára, Iulusra** vezette vissza származását. Ennek alapján a fiatal politikus a senatori rend legelőkelőbb köreihez tartozott. Ugyanakkor azonban családi kapcsolat fűzte **Mariushoz**, nagynénje, Iulia a néppárti hadvezér felesége volt. Caesar pedig a szintén néppárti Cinna lányát, Corneliát vette feleségül, s tőle még Sulla kimondott óhajára sem volt hajlandó elválni. Ezért a dictator proscibáltatta, de sikerült elmenekülnie. Sulla halála után visszatért Rómába, s perbe fogatta a dictator több befolyásos hívét. Először különböző papi tisztségeket viselt, majd Kr. e. 65-ben aedilis lett. **Rendkívül céltudatos, ügyes politikus volt**, s ami egy római karrier esetében elengedhetetlen, **ragyogó szónok**. A 60-as években taktikai okokból támogatta Crassus és Pompeius törekvéseit.

Catilina összeesküvése

A senatus fokozódó aggodalommal figyelte Crassus és Caesar tevékenységét, amikor újabb megrázkódtatás érte a közéletet: **L. Sergius Catilina összeesküvése**. Catilina elszegényedett patricius család tagja volt, zilált anyagi helyzetét sem a proscriptiók idején, sem alicai propaetorsága alatt nem sikerült rendeznie. Kr. e. 66-ban pályázott a consulságra, ekkor azonban zsarolás címén vád alá helyezték. Elítélésére ugyan nem került sor, de két évig nem pályázhatott hivatalra. Ekkor kezdett először szervezkedni az elszegényedett patricius fiatalság és a plebs körében. Jelszavai a földreform és az adósságok eltörlése voltak. Érthetően nem tudta megnyerni ezzel a tevékenységgel a senatus bizalmát, így Kr. e. 63-ra sem sikerült megszereznie a consulságot. Összeesküvése ettől kezdve már a hatalom megszerzésére irányult. Fennmaradt forrásainkban nemcsak Catilina alakja és mozgalmának jellege homályos, hanem bizonytalan képet kapunk Catilina politikai jellegű kapcsolatairól is. Mindmáig nem dőlt el egyértelműen, hogy milyen viszonyban volt pl. Caesarrel.

Annyi csupán a bizonyos, hogy **Cicero consul** leleplezte az összeesküvést, s a **senatustól kapott rendkívüli felhatalmazás** (senatus consultum ultimum) alapján fel is göngyölytette. A Rómában elfogott vezetőket kivégezték, Catilina seregét pedig szétverték. A csatában az összeesküvés vezetője is elesett. Cicero a haza atyja (pater patriae) címet is megkapta sikeres tevékenységéért, később azonban törvénytelen kivégzések miatt száműzték Rómából.

AZ ELSŐ TRIUMVIRÁTUS KORA (KR. E. 60–49)

A Keleten diadalt diadalra halmozó **Pompeius Kr. e. 62 decemberében tért vissza Itáliába**. Brundisiumban elbocsátotta hadseregét, mivel arra számított, hogy győzelmei után a senatus minden követelését teljesíteni fogja. Hadseregének elbocsátása nagy meglepetést, egyben nagy megkönnyebbülést okozott Rómában, olyannyira, hogy **az optimata párt mereven szembeszegült Pompeius kívánságai teljesítésének**. Nem hagyták jóvá keleti intézkedéseit, nem biztosították hadseregének a veteránföldröket, s azt is megakadályozták, hogy a consulságra pályázzon. Diadalmenetét is csak egyéves huzavona után tarthatta meg Kr. e. 61 szeptemberében. Nem lehet csodálni ezek után, hogy a halálosan sértődött politikus elfordult eddigi elvbarátaitól, s egészen más körökhöz keresett kapcsolatokat.

A popularisok legjelentősebb politikusa, **C. Iulius Caesar** ekkor tért vissza Hispaniából. Előzőleg, Kr. e. 63-ban pontifex maximussá és praetorrá választották. Propaetorként kapta Hispania kormányzását, hivatali éve alatt jelentős katonai sikereket aratott, rendezte a tartomány és a saját maga zilált anyagi ügyeit.

Kr. e. 60-ban tért vissza Rómába, s igen gyorsan felmérte az ott kialakult helyzet előnyeit. Kibékítette egymással a közös consulságuk óta ismét egymásra féltékenykedő Crassust és Pompeiust, majd **hármán titkos megállapodást kötöttek** arról, hogy a továbbiakban összehangolják politikai lépéseiket. A három tekintélyes politikus közötti titkos szövetséget – a későbbi hivatalos **triumvir** (három férfiból álló) testület elnevezése mintájára – a történetírás nevezte el **első triumvirátusnak**.

A szövetséget **házassági kapcsolattal** is megerősítették, Pompeius Caesar első házasságából született leányát, Caesar pedig Pompeius egyik befolyásos hívének a lányát, Calpurniát vette feleségül. Pompeius és Iulia házassága a politikai érdekkapcsolatok történetében egyedülálló volt, forrásaink egyetértének abban, hogy igazi szerelmi kapcsolat alakult ki Caesar leánya és az apósánál idősebb Pompeius között. Nem véletlen, hogy Iulia korai halála (Kr. e. 54) után romlott meg végérvényesen a két politikus viszonya.

A megegyezés értelmében Caesar, akit Kr. e. 59-re consullá választottak, legelőször **két agrártörvény-tervezetet terjesztett elő**. Ennek értelmében közel 20 ezer embert, elsősorban Pompeius veteránjait és a háromgyermekes családokat, kellett ellátni a dél-itáliai és campaniai közföldrökből.

Ezek után Caesar gyors egymásutánban valósította meg terveit, melyek a **senatus háttérbe szorítására**, maga és szövetségesei érdekeinek megvalósítására irányultak. Megerősítették Pompeius keleti intézkedéseit. A lovagrend érdekeinek megfelelően leszállították az asiai adóbérletek összegét – Crassus számot barátságát kedvezően érintette ez az intézkedés. Megszigorították ugyanakkor a zsarolási ügyek elbírálását, ezt a leggyakrabban a tartományi helytartók követték el a helybéli gazdagok rovására (lásd Verres esete). Megszervezték a közvélemény rendszeres tájékoztatását, a senatusban és a városban történt események

jegyzékét naponta kifüggesztették a Forumon. Így tehát – **acta diurna néven** – Caesar adatta ki a világ első politikai napilapját.

Consulása betetőzéseként proconsuli tartományként rendkívüli megbízással **öt évre** megkapta **Gallia Cisalpinát és Illíriát**, majd Pompeius javaslatára **Gallia Narbonensist** is.

Caesar Galliában

A rómaiak által Alpokon túli Galliának, azaz **Gallia Transalpinának** nevezett terület a mai Franciaország és Belgium mellett magába foglalta Hollandia és Svájc egy részét is. A korábban meghódított gallok lakta vidékeket, ahol a lakosság már átvette a római kultúra és civilizáció alapelemeit, vagyis romanizálódott, a római köznyelv **Gallia Togatanak**, tógás Galliának nevezte. **Gallia Comata**, azaz üstökös, borzas Gallia volt a neve az Alpokon túli területeknek, ahol a legkülönbözőbb fejlettségi fokon álló **kelta néptörzsek** éltek.

Ezek a törzsek **állandó harcot vívtak egymással a földekért és a legelőkért**, ugyanakkor súlyos belső ellentétek is kialakultak a **nemzeti elölők**, a komoly befolyással rendelkező **papság** (az ún. druidák) és a városi jellegű településeken élő köznép között. A földeken élő, azt megművelő kelták az arisztokráciától függték.

Ez a terület **több szempontból is előnyös volt** Caesar politikai karrierje számára. Alkalmat adott a birodalom határainak kiterjesztésére, eközben hadvezéri babérokat és hadizsákmányt szerezhetett. De ami még ennél is fontosabb volt, **erős, fegyelmezett, hozzá minden körülmények között ragaszkodó hadsereget** alakíthatott ki. Láthattuk már, hogy ebben az évszázadban a római politikai pályafutás legfontosabb eszköze a hadsereg volt. A hódítás szolgálta a római kereskedők érdekeit is, akik már jó fél évszázada élénk kapcsolatban álltak Gallia belsejével. S végül, mindezekén túl, **nem volt messze Itáliától**, így Caesar figyelemmel kísérhette a központban zajló politikai eseményeket, és szükség esetén **könnyebben visszatérhetett**, mint pl. a keleti területekről.

Kr. e. 58 márciusában, amint megérkezett tartományába, Caesar azonnal megszervezte a **határvédelmet**. Ezután megtámadta a germánokat, és a Rajnán túli területekre szorította őket vissza. Kr. e. 57-ben leverte a belgákat, majd a következő évben a Loire (Liger) torkolatánál szétverte az északnyugati törzsek flottáját is. **Kr. e. 56 végén** Caesar **Gallia teljes meghódításáról** számolt be hadijelentésében.

Mialatt ezek az események zajlottak Galliában, Rómában fordult a politikai széljárás. Az **optimáták** Caesar távozása után **újra magukhoz ragadták** az események irányítását. **A triumvirátus is bomladozni kezdett**, Pompeius közeledett az optimátákhoz. Amikor azonban a veteránok földdel való ellátása ellen indult agitáció Rómában, ő is aggódni kezdett. Így azután elfogadta Caesar ajánlatát arra a megbeszélésre, amely a triumvirátus megerősítését volt hivatott szolgálni.

A lucai találkozó

A triumvirátus tagjai **Kr. e. 56 áprilisában** találkoztak **Luca** városában. Megbeszélésük ezúttal nem volt titkos, több mint 200 senatort hívtak meg, hogy egyeztessék

programjukat. A következő pontokban sikerült megállapodni: Pompeius és Crassus a következő évre megszerzik a consulságot. Azután öt-öt évre megkapják Hispaniát illetve Szíriát tartományul, ugyancsak **öt évvel meghosszabbítják Caesar galliai megbízatását**, s erre az időre az államkincstár terhére **tíz legiót** állíthat fel.

Az események ezután mindenben a megbeszélésnek megfelelően zajlottak, ez a tény is világosan mutatja a késői köztársaság működési zavarait. Az államot ekkor már nem a politikai erők, hanem egyértelműen a hadsereg által támogatott hadvezérek irányították. A lucai találkozó azonban nem oldotta meg a triumvirek közötti problémákat, **a megegyezés csak átmeneti volt**.

Crassus még consulságának lejárta előtt elutazott a neki juttatott Szíriába, s megkezdte előkészületeit a **Parthus Birodalom** elleni hadjáratra.

A parthusok

Ezt az államot Kr. e. 240 körül hozta létre a **szkíta párn** (parthus) törzs, első jelentős uralkodója **I. Arszakész** volt. Haderejük legfontosabb része a **nehézfegyverzetű lovasság** volt, amelyet **íjász könnyűlovasság** egészített ki. Terjeszkedésük gyors ütemben haladt nyugat felé, a rómaiakkal először Sulla keleti hadjárata idején vették fel az érintkezést. Magukat az Akhaimenida perzsa birodalom örököseinek tekintették, s a keleti térségben a Kr. u. 2. századig ők maradtak **Róma egyetlen komoly ellenfele**. Crassus, aki hadvezéri hírnevét kívánta növelni egy sikeres háborúval, kihasználta a parthus trón körül Kr. e. 57-től folyó küzdelmeket. Mikor a küzdelemben alulmaradt parthus királyfi római védelem alá menekült, megindította hadait Parthia ellen (Kr. e. 54-ben). Ezúttal azonban nem kísérte szerencse a triumvir vállalkozását. Felvonuló seregét a megvesztegetett vezetők a sivatagba csalták, s ott az ellenség bekerítette a rómaiakat, a tárgyalásokkal próbálkozó Crassust pedig megölték (Kr. e. 53).

A triumvirátus felbomlása

Eközben Galliában is meglepő fordulatok következtek. **Kr. e. 56–54 között** még folytatódott a római sikersorozat, Caesar újabb vereséget mért a gall területekre betörő **germánokra**, sőt átkelve a Rajnán, visszavetette őket a határtól. Ezután két alkalommal is **átkelt Britanniába**. **Kr. e. 53-ban** azonban váratlan erejű **felkelés** robbant ki **Vercingetorix** avernus király vezetésével. Caesarnak csak a következő évben sikerült levernie a hozzá hasonlóan tehetséges, fiatal uralkodó seregeit.

A római hadvezér a meghódított területen a korabeli római gyakorlattól sokban eltérő **szervezőmunkát** folytatott. A gall törzsek egy részét Róma szövetségeseinek ismerte el (elsősorban azokat, akik korábban is Róma oldalán álltak). Az évente kivetett **adót az egyes törzsek megbízottai** szedték be, így Gallia nem vált az adóbérlők vadászterületévé. Caesar jól tudta, hogy a tartományokban a legtöbb feszültséget éppen a publicanusok kapzsisága okozta. A hódítás befejeztével Galliában **tizenegy jól kiképzett**, vezéréhez feltétlenül ragaszkodó **legió** állt fegyverben, készen arra, hogy az időközben Caesar számára igen kedvezőtlenül alakult római helyzetbe is beavatkozzon.

A városban a lucai találkozó után sem csillapodtak a kedélyek, a helyzet pattanásig feszült, s a senatus végül példa nélkül álló megoldáshoz folyamodott. **Pompeius** egyedüli **consullá** (consul sine collega) **választották a helyzet rendezésére**. A köztéri háborúskodások ugyan megszűntek ennek következtében, viszont **újabb feszültségek** alakultak ki **Caesar és Pompeius között**. Crassus és Iulia halála végérvényesen lezárta a korábbi együttműködés idejét, a triumvirátus korszakát egy újabb polgárháború váltotta fel.

CAESAR ÉS POMPEIUS POLGÁRHÁBORÚJA (KR. E. 49–46)

Caesar szándéka az volt, hogy galliai megbízatásának lejártával a **Kr. e. 48. évre megszerzi a consulságot**. Ennek érdekében a tribunus testület előterjesztett egy törvényjavaslatot arra vonatkozólag, hogy távollétében nyújthassa be pályázatát, s addig megtarthassa imperiumát és hadseregét. Ez azért volt fontos, mert római tisztségviselőt csak akkor lehetett bíróság elé állítani, ha visszatért a magánéletbe. Caesarnak tudomása volt arról, hogy ellenségei hivatali idejének lejártával meg akarják támadni.

Pompeius a néptribunusok Caesar érdekeit szolgáló javaslatával szemben egy általános érvényű törvényt akart elfogadtatni, ami ezentúl kötelezővé tette volna, hogy a tisztségekre csak személyesen lehessen pályázni Rómában. A törvények értelmében pedig a város határain, az ún. **pomeriumon** belül fegyveres erő nem tartózkodhatott. Ezt a törvényt sikerült is megszavaztatni, sőt Pompeiusra ruházták a hadsereg főparancsnokságát, és megbízták a Caesar elleni legiók megszervezésével.

Az események hírére Caesar Kr. e. 49-ben egyetlen legióval átlépte a tartománya és Róma közötti határfolyót, a **Rubicót**. Forrásaink szerint ekkor hangzott el szájából a szállóigévé lett mondat: „**Alea iacta est!**”. (A kocka el van vetve!) Ez a fordulat készületlenül érte és megzavarta Pompeius, nyilván emiatt döntött úgy, hogy feladja Itáliát, s a **Balkánon** szervezi meg Caesar ellen hadseregét. Ellenfelének menekülését Caesar, hajók hiányában, nem tudta megakadályozni, s mivel a legfontosabb feladatok ekkor Rómába szőlították, nem is vállalkozott az üldözésre. **Pompeius nyomában sok senator és mindkét consul elmenekült**.

A városban helyreállították a közigazgatást, a consulok helyettesítésével **Aemilius Lepidus** praetort bízták meg. Gallia Cisalpina lakóinak, akik proconsulsága éveiben Caesar legfőbb támaszai voltak, megadták a római polgárjogot. A Rómában maradt senatorok felhatalmazásával Caesar lefoglalta az államkincstárt is. Pompeius Itáliában maradt legiói átálltak, emellett Galliából is hívtak erősítést, s **Kr. e. 49 áprilisában** ez a hadsereg megindult Pompeius **Hispaniában** maradt hét legiója ellen. A hadjárat az év őszére zárult le.

A Rómába visszatérő Caesart Aemilius Lepidus dictatornak nevezte ki, ekkor ezt a hivatalt mindössze tizenegy napig viselte. Ezalatt érvénytelenítette a Pompeius által elrendelt száműzetéseket, rendezte az eladósodottak kamatterheinek csökkentését, s egyéb pénzügyi intézkedéseket hozott. Lebonyolították a tisztségviselők megválasztását Kr. e. 48-ra, az egyik consul Caesar lett.

Az időközben felépült flotta lehetővé tette a hadsereg átszállítását a Balkánra, ahol Pompeius tartózkodott kilenc legióval. Ez jelentős túlerőnek számított Caesar partraszállt seregével szemben, s kezdetben jól is működött. Végül azonban a döntő ütközetet **Pharszalos** mellett elveszítette **Pompeius** (Kr. e. 48. június 6-án), s a csata végét be sem várva, **elmenekült**. Tanácsadói javaslatára Egyiptomba ment, ahol ekkor a kiskorú **XIV. Ptolemaiosz Dionüszosz** uralkodott. **A partra szálló bukott hadvezért az egyiptomi király emberei megölték**. Fényes karrierjéhez képest élete utolsó szakasza dicstelen vereségekkel telt el, s megalázó körülmények között ért véget.

Caesar követte menekülő ellenfelét Egyiptomba, de mire megérkezett, Pompeius sorsa már eldőlt. Ekkor beavatkozott az egyiptomi trón körül kialakult küzdelmekbe, a kiskorú **XIV. Ptolemaiosz** mellett nővérét, **Kleopátrát** is elismerte társuralkodónak. Forrásaink egyértelműen tanúsítják, hogy a hadvezér és a fiatal, szép és művelt egyiptomi királynő között a kölcsönös politikai érdekeken túl szerelmi kapcsolat is kialakult. Ptolemaiosz hívei felkelést robbantottak ki Alexandriában (ennek során égett le a híres Muszeion épületének egy része). Caesar a megmozdulást csak Szíriából kapott katonai erősítéssel tudta levern. A felkelés során Ptolemaiosz is elesett, így az egyiptomi korona VII. Kleopátráé és öccsée, XV. Ptolemaioszé lett.

Eközben Kis-Ázsiában **Pharnakész**, VI. Mithridatész Eupatör fia, kihasználva a római belviszályokat, elfoglalta Pontoszt és Bithüniát. Caesar tehát kénytelen volt gyorsan elhagyni Egyiptomot, s **47 májusában Zelánál** szétverte Pharnakész seregét. Erről a győzelméről küldte Rómába szállóigévé vált hadijelentését: „**Veni, vidi, vici.**” (Jöttem, láttam, győztem.) (Suetonius: *Caesar élete* 37.)

A keleti területek problémáinak ily módon való rendezése után, **Kr. e. 47 szeptemberében Caesar partra szállt Tarentumnál**. Rómában ekkor ismét feszült volt a helyzet, amit ezúttal nem a politikai problémák, hanem az adósok és bérlők pénzügyi gondjai alakítottak ki. Egyes politikusok felkarolták **az eladósodottak érdekeit**, s ennek eredményeként fegyveres megmozdulásokra is sor került. Caesar úgy oldotta meg a helyzetet, hogy rendelkezett a magas lakbért fizetők esetében egyévi összeg elengedéséről, míg az adósságok eddig kifizetett kamatait beszámították a törlesztés összegébe. Egy egész sor intézkedést hozott ezen kívül, amelyek az **itáliai mezőgazdaság** helyzetét javították. **A senatust új tagokkal** egészítette ki, elsősorban volt tisztjei és az itáliai municipiumok neki lekötözött előkelői köréből. Végül **Kr. e. 46-ra ismét consullá választották**.

Erre az évre esett az **afrikai hadjárat**, ahol időközben Pompeius két fia a numidiai uralkodó segítségével **erős pompeianus központot** hozott létre. Caesar 47 végén kelt át Afrikába. Állítólag ekkor történt, hogy a hajóból kiszállva megbotlott és elesett, ami a katonák szerint kedvezőtlen előjelnek számított. Ő azonban villámgyorsan fel találta magát, s amikor tenyere a földre ért, így kiáltott fel: „Foglal Africa!” (Suetonius: *Caesar élete* 59.) A pompeianusok megsemmisítő vereséget szenvedtek, a vezetők többsége elesett vagy öngyilkos lett, csak **Pompeius fiai** menekültek el Hispaniába. A következő évben **Munda** mellett Caesar újra legyőzte őket, ekkor már csak **Sextus Pompeius** maradt életben. Őt csak hosszú évek után sikerült végérvényesen legyőzni Caesar utódának.

CAESAR POLITIKAI TEVÉKENYSÉGE A RÓMAI ÁLLAM VÁLSÁGÁNAK MEGOLDÁSÁRA

Caius Iulius Caesar

Azok a válságjelenségek, amelyek a Kr. e. 2. század utolsó évtizedeiben jelentek meg, még mindig nem szűntek meg, sőt, legsúlyosabb következményük éppen a polgárháborúk sorozata volt. Azok a megoldások, amelyekkel a senatus, illetve a politikai vezetők kísérleteztek a Kr. e. 1. század folyamán, vagy csak átmenetileg voltak sikeresek, vagy tovább növelték a gondokat. Az évszázad történeteiben azonban világosan látszott az a tendencia, hogy a **köztársasági alkotmány helyett a tartósan viselt és hadsereggel alátámasztott hatalom** képes rendezni a helyzetet. Ezt ismerte fel Caesar, aki a korszak egyetlen birodalmi távlatokban gondolkodó politikusa volt, s aki saját személyes hatalmán túl az egész állam érdekeit is képviselte.

Sulla mintájára a **dictatori méltóságot** választotta hatalma keretéül. Első, rövid megbízatása után, a pharszaloszi győzelmet követően meghatározatlan időre, később tíz évre, végül **44-ben élethossziglan ruházták fel** ezzel a méltósággal. Helyettese, azaz a magister equitum – a lovasság parancsnoka – először **M. Antonius**, majd **Lepidus** voltak. Ezen túlmenően egyéb méltóságokat is viselt. Már Kr. e. 63-tól ő volt a **pontifex maximus**, 48-ban szintén élethossziglan kapta meg a **néptribunusi jogkört**, ezzel személye szent és sérthetetlen (sacrosanctus) lett. Ugyanebben az évben megbízták a közerkölcsök felügyeletével, ami gyakorlatilag az **örökös censori** méltóságot jelentette számára. Ő rendelkezett az államkincstárral, ő döntött a háború és béke kérdéseiben, hadvezéri megbízatását olyan fontosnak tartotta, hogy nevében viselte az **imperator** titulust. Gyakorlatilag elmondható, hogy **rendelkezett a királyi hatalom minden lényeges elemével, a törvényhozói, a katonai és a főpapi hatalommal egyaránt**.

Hadserege a **kor legfegyelmesebb, legharcedzettebb katonaságából** állt, akik fanatikusan ragaszkodtak vezérükhöz. Ennek egyik látványos jele volt az afrikai háború egyik epizódja. A katonák már korábban is kifogásolták, hogy a Pompeius elleni hadjárat után nem kaptak különleges jutalmat. Ez a következő háború alatt az egyik legio lázadásához vezetett. Caesar akkor személyesen kereste fel az engedelmességet megtagadó katonákat, s hozzájuk intézett beszédét a szokásos „katonák” megszólítás helyett így kezdte „polgárok”. (Ez latinul szójáték is: milites helyett Quirites.) A hatás döbbenetes volt, az előbb még lázongók könyörögtek Caesarnak, hogy ne küldje el őket a seregből, inkább vállalják a megtizedelést is, ő azonban csak a főkolomposokat büntette meg.

Politikai intézkedései **jól átgondolt rendszerbe** illeszkedtek. Rendelkezéseinek egész sora irányult arra, hogy a polgárháborúk alatt kivérzett, meggyengült **szabad római polgárságot**, s ezen belül a **társadalmi elitet megerősítse**. Ezt szolgálta a hangsúlyozott s a – Marius és Sulla példája után – meglepő nagyvonalúan alkalmazott **megbocsátás, a clementia**. A korábban Pompeius oldalán állók minden további nélkül visszatérhettek, sőt beilleszkedhettek ismét a politikai életbe, elnyerhették a legmagasabb tisztségeket is.

Igyekezett **csökkenteni a rabszolgák** polgárháborúk alatt megnövekedett katonai és politikai **jelentőségét**. Ő volt ebben az időben az egyetlen hadvezér, aki soha nem sorozott be rabszolgákat, ami másoknál általános gyakorlat volt. Azokat a collegiumokat, amelyekben rabszolgák is szerephez juthattak, betiltotta.

Igyekezett rendezni **Róma és a provinciák viszonyát**. A galliai mintát követve átszervezte az adózási rendszert, hogy csökkentse a feszültségek fő okát, a publicanusok tevékenységét. Széles körben adományozott római és latin jogot a provinciabeli előkelőknek, s ezzel elősegítette ezek római életformára való áttérését, azaz a romanizációt.

A római **gazdaság és kereskedelem fellendítése** érdekében megtiltotta, hogy a polgárok nagyobb mennyiségű pénzt tároljanak, ezzel elérte azt, hogy a megtakarítások a mezőgazdaságba, iparba és kereskedelembé áramlottak. **Egységesítette a birodalom pénzforgalmát**, ő verette az első római aranypénzt. Kibővítették az ostiai kikötőt is.

Denarius

Katonáinak földdel való ellátását úgy igyekezett megoldani, hogy ehhez ne kelljen kisajátítani a nagybirtokosok földjeit. A veteránok mellett coloniákba telepített nagyon sok ingyegabonából élő római proletárt is, s rövid idő alatt sikerült az ingyenes ellátásban részesülők számát 320 000-ről 150 000-re leszállítani. Ezzel csökkentette Róma zsúfoltságát is. Gazdasági terveiben úépítések, mocsárlecsapolások stb. is szerepeltek. Közismert a **naptárreformja**, melyet **Sosigenes**, egyiptomi csillagász közreműködésével hajtattott végre, bevezetve a négyévenkénti szökőnapot.

Caius Iulius Caesar nemcsak saját korának, nemcsak Rómának, hanem az egész történelemnek kiemelkedő tehetségű, képességű alakja. Katonai és politikai tevékenysége egyaránt igazolja ezt. Hadjáratainak során bizonyította hadseregszervező, kato-

nanevelő és stratégiai képességeit egyaránt. Ugyanakkor személyes bátorságát is számtalanszor megmutatta a nehéz helyzetekben. Politikai tevékenysége átgondolt, céltudatos program szerint, az egész birodalom érdekeinek szem előtt tartásával folyt. Írói tehetségét két fennmaradt műve, a **Bellum gallicum** (A gall háború) és a polgárháború eseményeit megörökítő **Bellum civile** (A polgárháború) bizonyítja. Forrásaink – nem mindig jóindulattal – megőrizték emberi vonásait, gyengéit is. Tudjuk, hogy fiatal kora óta igen ambiciózus volt, állítólag Nagy Sándor életrajzának olvasása közben sírva fakadt, mert arra gondolt, hogy az ő életkorában Alexandrosz már meghódította a világot. A testi és szellemi fáradságtól soha nem riadt vissza.

Forrásaink gyengeségei között említik hiúságát. Állítólag nagyon bántotta kopaszodása, ritkuló haját előrefésülte, s mint Suetonius rosszmájúan megjegyezte, az őt ért megtiszteltetések közül annak örült a legjobban, hogy állandóan viselhette a babérkoszorút. Másik gyengéje állítólag a nők voltak. Galliai diadalmenetén a katonák – akiknek ilyenkor szabad volt csúfolódní vezéreik felett – ezt kiabálták: „Őrizd, polgár, jól az asszonyt: kopasz nőcsábászt hozunk.” (Suetonius: *Caesar élete* 51.) Ugyanakkor más tekintetben igen mértékletes volt, a legegyszerűbb ételekkel is beérte, egyik politikai ellenfele, M. Cato pedig ezt mondotta róla: „Egyedül Caesar fogott hozzá józanul a köztársaság megdöntéséhez.” (Suetonius: *Caesar élete* 53.)

Korábban már említett megbocsátása sem pusztán politikai megfontolásból eredt, a magánéletben is jellemző volt rá az engedékenység. A tudomására jutott összeesküvések után nem nyomoztatott, megelégedett az illetők nyilvános figyelmeztetésével. Nem utolsósorban ez a magatartás okozta halálát.

Kétségtelen ugyanis, hogy **lebecsülte ellenfeleinek erejét, elszántságát, és túlbecsülte belátásukat.** Taktikai hibát követett el, amikor nyíltan semmibe vette a köztársasági hagyományokat, számos cinikus, gúnyos megjegyzését örökítették meg forrásaink. Ugyanakkor hatalmas tudatában, baráti köre állandó figyelmeztetéseire sem törődött személyes biztonságával, nem volt testőrsége és tógája alatt nem viselt vértet.

Igy történhetett meg, hogy az egyik ellene szőtt **összeesküvés** sikerrel járt. Caesar éppen egy, a parthus birodalom elleni hadjárat előkészítésével volt elfoglalva. Az indulást Kr. e. 44. március 18-ra tűzték ki. Az összeesküvők – köztük **M. Iunius Brutus, Caius Cassius és Decimus Brutus** – három nappal korábban, **március idusára** tervezték a merénylet végrehajtását.

A curia épületében rohanták meg az összeesküvők, s megállapodásuk szerint – hogy később senki ne vonhassa ki magát a felelősség alól – valamennyien beledöfték törüket. Állítólag 23 döfés érte, a hagyomány szerint M. Iunius Brutusnak mondott ennyit: **Et tu mi fili Brute?** (Te is fiam, Brutus?)

A merénylet után hamarosan kiderült, hogy **az összeesküvőknek semmi elképzelése nem volt a jövőre nézve.** Az a reményük, hogy a „zsarnok” halálával automatikusan helyreáll a köztársaság rendje, pillanatok alatt szertefoszlott. A senatus riadtan szétszéledt, a városi tömegek sem álltak a gyilkosok mellé.

A merénylet azonban **váratlanul érte Caesar híveit is,** köztük az éppen consulságot viselő régi barátot és fegyvertársat, M. Antoniust. A helyzet igen feszült volt, Caesar veteránjai a gyilkosság hírére kezdtek beszállingózni a városba.

Lepidus, a magister equitum jelentette ki elsőként, hogy bosszút kell állni Caesarért, a két tábor azonban a március 17-i senatusi ülésen megegyezett. A **kompromisszum** (kölcsönös engedményeket tartalmazó megállapodás) egyfelől **érvényesnek jelentette ki Caesar összes intézkedését,** másfelől **örökre eltörölte a dictatura intézményét, és nem hozott semmiféle büntető intézkedést a gyilkosok ellen.**

A közhangulatban akkor állt be határozott fordulat, amikor nyilvánosságra hozták **Caesar végrendeletét.** Ebből a városi szegények megtudták, hogy a megölt dictator fejenként 300 sestertiust hagyott rájuk, s megnyitotta előttük római kertjeit. Ez a körülmény, Lepidus jelszava és a veteránok megjelenése döntő volt, a tömegben ekkor kezdték a merénylet elkövetőit apagyilkosként emlegetni. Ezt kihasználva, M. Antonius **Caesar temetésén** igyekezett fokozni a hatást. Bemutatta az összegyűlt tömegnek Caesar véres tógáját, s beszédében felsorolta Caesar érdemeit. A temetést követő **heves tömegmozgalom** elől Brutus és Cassius kénytelen volt elmenekülni a városból. A zűrzavaros helyzetben a politikai vezetés teljesen összekavarodott. Caesar hívei és ellenfelei a legkülönbözőbb terveket forgatták a fejükben. Ekkor érkezett Rómába **Caesar 19 éves unokaöccse, akit végrendeletében fiává fogadott és örökösévé tett,** s aki ennek következtében ezt a nevet viselte: **Caius Iulius Caesar Octavianus.**

OCTAVIANUS ÚTJA AZ EGYEDURALOMHOZ

Politikai helyzet 44 májusától 43 őszéig

Eredeti nevén **C. Octaviusnak** hívták, Kr. e. 63-ban született Rómában. Apja lovagi családból származott, melynek tagjai közül ő került be először a senatusba. Anyja Iulius Caesar nővérének a lánya volt. A dictator figyelemmel kísérte sorsát, már egész fiatalon maga mellé vette, s a parthusok elleni hadjárat előkészítésekor küldte Apollóniába, ahol a merénylet idején tartózkodott.

Itt vette hírül Caesar halálát, s egyúttal azt is, hogy ő a kijelölt örökös. Rövid této-vázás után, **44. májusában érkezett meg Rómába,** hogy felmérje a politikai helyzetet. Korát meghazudtoló ügyességgel kezdte meg politikai szereplését, nemcsak **Caesar veteránjaival és párthíveivel vette fel a kapcsolatot,** hanem az ellenfelek közé tartozó senatorokkal is. **Antonius** nem volt

Octavianus (Augustus)

elragadtatva a váratlanul megjelent örököstől, első találkozásukkor megtagadta Caesar iratainak és pénzének kiszolgáltatását.

A katonák és a veteránok nem értették Octavianus és Antonius viszálykodását, ők a maguk részéről a Caesar-párt egységét, a gyilkosok megbüntetését és természetesen saját földjuttatásukat kívánták. A Caesar halálát követő hónapoknak a politikai tétje az volt, hogy **ki lesz a dictator örököse**, pártjának vezetője – **Antonius vagy Octavianus**. Ebben a helyzetben Octavianus számára a **veszedelmesebb ellenfél** a hivatalban lévő consul, Caesar fegyvertársa volt, nem pedig a senatus Caesar-ellenes szárnya vagy maguk a merénylők. Ez okozta ennek az időszaknak ellentmondásos politikai eseményeit, s miközben Antonius viszonya egyre romlott a senatussal (ekkor született az öreg Cicero Antonius-ellenes beszéd sorozata, a Philippikák), addig Octavianus éppen erre a testületre támaszkodott.

Időközben Antonius elérte, hogy consuli éve után Gallia Cisalpinát kapja proconsuli tartományul, s Kr. e. 44 decemberében el is indult, hogy átvegye a területet az ott tartózkodó D. Brutustól. Ez azonban nem volt hajlandó átadni, hanem csapataival **Mutina** városába zárkózott. Antonius elhatározta Mutina ostromát, és körül is zárta a várost, Caesar hadvezérei várakozó álláspontra helyezkedtek.

Rómában eközben Octavianus elérte, hogy a **senatus tagjai** közé választották, engedélyezték, hogy a törvényes korhatárnál tíz évvel korábban pályázhasson a tisztségekre. Emellett, tekintettel a mutinai eseményekre, **hadseregparancsnoki** megbízatást is kapott **A. Hirtius** és **C. Vibius Pansa** consulok mellett. A zömmel Octavianus által toborzott **hadsereg áprilisban körülfárta a Mutinát ostromló Antonius haderejét**, s két ütközetben győzelmet aratott. Antonius akadály nélkül elhagyhatta a harcmezőt, s megfogyatkozott seregével csatlakozott Lepidushoz. Az ütközetekben azonban **mindkét consul elesett**, így a hadsereg vezetése Octavianusra maradt.

A mutinai győzelem hírére a senatus felbátorodott, s olyan lépésekre szánta el magát, amelyek messze túlmentek a caesariánusok által elfogadható határon. Antoniuszt a haza ellenségének nyilvánították csakúgy, mint az őt befogadó Lepidust. D. Brutusnak diadalmenetet szavaztak meg, Octavianusnak pedig csak ovatiót. Sextus Pompeiust flottaparancsnoknak nevezték ki, Brutust és Cassiust pedig főparancsnoknak. Octavianus consulságra formált igényét elutasították.

A II. triumvirátus

Az adott helyzetben tehát megváltoztak a politikai erőviszonyok, a Mutinánál vereséget szenvedett Antonius helyett már a senatus számított komoly ellenfélnek Octavianus számára. Így került sor arra, hogy nyolc legiója élén **fegyverrel vonult be Rómába**, miután az Afrikából visszahívott két legio is mellé állt. A senatus erre természetesen **consullá választotta** a fiatalembert, egyik közeli rokonával együtt. Az új consulok gyorsan megszavaztatták azt a törvényt, amely **Caesar gyilkosait száműzésre ítélte**, ugyanakkor hatálytalanították Antonius és Lepidus ellenségé nyilvánítását. Caesar hadvezérei ekkor nyíltan szembehelyezkedtek a senatusszal, s

43 november elején Octavianus, Antonius és Lepidus két napon át tartó tanácskozás után elhatározták, hogy a polgárháború okozta zűrzavar rendezésére hármuk részvételével új hivatalt kell létrehozni öt évre, mely consuli jogkörrel rendelkezik. Ugyanekkor felosztották egymás között a birodalom nyugati tartományait. November végén a **lex Titia alapján öt évre** (Kr. e. 38. december 31-ig) **szóló rendkívüli teljhatalmat szereztek az állam ügyeinek rendezésére** (tresviri rei publicae constituendae). Ez volt a **második triumvirátus**. Felhatalmazásuk feljogosította őket tisztviselők kinevezésére, törvényhozásra, bíraskodásra valamint földosztás és pénzkibocsátás elrendelésére. Az általuk hozott halálos ítéletek esetében nem érvényesült a néphez való fellebbezés, a provocatio joga sem.

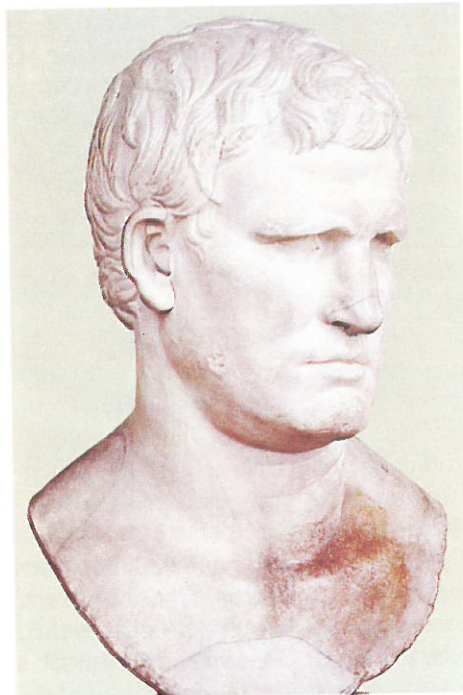
Kr. e. 42. január 1-jén a senatus határozatot hozott Caesar istenné válásáról. Octavianus ettől kezdve viselte nevében a „*divi filius*” (az isteni fia) megjelölést.

A második triumvirátus nyíltan megfogalmazott célja volt a Caesar-gyilkosok megbüntetése. Közülük a legnagyobb veszélyt **M. Iunius Brutus** és **Caius Cassius** jelentették, akik ebben az időben **Szíriában** és **Makedóniában** próbálták erőt gyűjteni a leszámoláshoz. A triumvirek Itáliában **proscriptiókat** rendeztek, amelyeknek mintegy 300 senator és 2000 lovag esett áldozatul. Ekkor vesztette életét Cicero is. Mivel az ily módon befolyt jövedelem nem volt elegendő, rendkívüli adókat is kivetettek. Brutus és Cassius Kis-Ázsiában tíz évre előre beszedette az adókat, kifosztották a szentélyeket, és megzsarolták a gazdagabb városokat és a szövetséges királyokat.

Az ellenfelek Makedóniában kerültek szembe egymással. Az erőviszonyok nagyjából kiegyenlítettek voltak. A döntő ütközetre **Philippi** mellett került sor, ahol tulajdonképpen **két csata** zajlott le. Az elsőben (okt. 5-én) Brutus seregrésze legyőzte Octavianusét, Antonius viszont vereséget mért Cassiusra, aki ezután öngyilkos lett. Három héttel később, a második összecsapásnál a triumvirek elsőprő győzelmet arattak, s Brutus is önkézével vetett véget életének.

Ellentétek a triumvirek között

Mint azt korábban láttuk, Caesar halála után Antonius és Octavianus politikai riválisként szembekerültek egymással. A második triumvirátus azt az **rövidlátó senatusi politika** kovácsolta össze, amely egyformán fenyegette mindkettőjük elemi érdekeit. Caesar gyilkosainak katonai veresége, a két legfontosabb vezető halála, s a senatus meggyengülése a proscripciók miatt már nem tette szükségessé a triumvirátus fenntartását. Ugyanakkor ismét előtérbe kerültek a korábbi, fel nem oldott, pusztán a szükséghelyzetben félretolt ellentétek. Philippi után közvetlenül csak Lepidus lemondatása jelezte a helyzet változását, nevezetesen azt, hogy már nem volt szükség a Caesar-párt minden erejének összefogására. Antonius és Octavianus, látszólag egyetértésben, **felosztották** egymás között a feladatokat. A parthusok elleni, már korábban tervezett hadjárat előkészítésére Antonius keletre utazott, Octavianus pedig visszatért Itáliába. Itt első dolga az volt, hogy veteránjainak földet osszon.

Vespasianus Agrippa

A két triumvir hadereje **Kr. e. 40** végén **Brundisiumnál** találkozott, a katonák azonban nem voltak hajlandók egymás ellen harcolni. A hajdani szövetségesek **felosztották egymás között a birodalmat**, a keleti rész Antoniusé, a nyugati Octavianusé lett, a politikailag ekkor már jelentéktelen Lepidusnak meghagyták Africát. Megállapodtak a következő évre megválasztandó consulok személyében is. Mindezek megerősítése érdekében Antonius feleségül vette Octaviát, Octavianus özvegy nővérét.

Háború Sextus Pompeius ellen

Caesar hajdani ellenfelének fia **Kr. e. 43-ban** elfoglalta Szicília szigetét, s erős hajóhadával **bloká**d alá vette az itáliai kikötőket. Ez az adott helyzetben nagyon súlyos következményekkel járt, ugyanis a háború következtében visszaesett a mezőgazdasági termelés, s az itáliai lakosság a tengeren túli gabonához sem juthatott hozzá. Ráadásul aggasztó méreteket öltött a rabszolgák szökdőse a nagybirtokokról, a szökevények menedéket találtak Pompeiusnál, aki hadseregében alkalmazta őket.

Amikor lezárult a Caesar gyilkosainak megbüntetésére indított hadjárat, Octavianus a Sextus Pompeius elleni fellépést a szökött rabszolgák és kalózok ellen vívott harc jelszavával kezdte meg.

A **veterántelepítések** során a katonák a győztes magabiztos kíméletlenségével léptek fel, napirenden voltak az összetűzések a helybéliekkel. Ezt használta ki Antonius rokonsága az Octavianus elleni hangulat-keltésre. Azt terjesztették, hogy Antonius helyre fogja állítani a köztársaságot, amint hazatér keletről. Amikor pedig az elégedetlen, földjüket veszített birtokosok felkelést robbantottak ki, Lucius Antonius, a triumvir öccse az élükre állt. Ennek a mozgalomnak a leverésében vezető szerepe volt **M. Vipsanius Agrippának**, Octavianus barátjának és legtehetségesebb hadvezérének.

A helyzet kiéleződését Antonius is érezte. Keletről hazatérőben felvette a kapcsolatot Sextus Pompeiusszal. Ekkor már felmerült egy esetleges, Octavianusszal vívott háború lehetősége.

A tárgyalások lebonyolításával Octavianus **C. Cilnius Maecenast** bízta meg, aki **Kr. e. 37** tavaszán meg is kötötte a **tarentumi egyezményt**. Ennek értelmében Antonius 120 hajót adott át a Sex. Pompeius elleni háború céljára, cserébe Octavianus 20 000 katonát küldött keletre a parthusok elleni hadjáratba. Ugyanekkor **öt évre meghosszabbították triumviri felhatalmazásukat**.

Kr. e. 36 folyamán sikerült Agrippának felszámolni Sex. Pompeius szicíliai uralmát. A vesztes Kis-Ázsiába menekült, ahol hamarosan merénylet áldozata lett.

Antonius keleten

Caesar, mint láttuk, a halála előtti hetekben a parthusok elleni hadjárat előkészületeivel volt elfoglalva. Akkor ennek megvalósítására természetesen nem kerülhetett sor, ugyanakkor a helyzet keleten egyre aggasztóbbá vált. Arra hivatkozva, hogy Brutusék segítségül hívták őket, a **parthusok** benyomultak **Szíriába**. Antonius feladata volt – a korábban római fennhatóság alá tartozó területek visszaszerzésén túl – a rómaiak megingott tekintélyének helyreállítása a térségben. Ennek megoldása azonban nagyobb erőt igényelt volna, mint ami a rendelkezésére állott. Szíria területéről is csak **Kr. e. 38-ra sikerült kiszorítani** a parthusokat, támadó fellépésre ekkor még gondolni sem lehetett. Ráadásul Antonius egy pillanatra sem téveszthette szem elől az itáliai helyzet alakulását.

Elkerülhetetlenül szükséges volt, hogy egy, Parthia elleni hadjárat idejére komoly támogatást szerezzen keleten. Különösen akkor vált sürgetővé a dolog, amikor Octavianus Pompeius felett aratott győzelmét hasonló sikerrel kellett volna ellensúlyozni. Ekkor került kapcsolatba Egyiptom királynőjével, akit korábban Caesar erősített meg méltóságában. **Antonius és Kleopátra** története a világ leghíresebb „szerelmes regényei” közé tartozik, számos irodalmi, film- és képzőművészeti alkotás ihletői voltak. Kettőjük kapcsolatában azonban nem kevésbé fontos a hatalmi-politikai vonal. Antonius Egyiptom gazdasági és politikai támogatására számított a parthusok elleni fellépéséhez, Kleopátra pedig országa helyzetét akarta megszilárdítani a római hadvezér segítségével.

A római közvélemény Antonius keleti tevékenységéről Octavianus propagandáján keresztül értesült. Ebben egy **elpuhult keleti kényúr** képe bontakozott ki, aki esztét vesztette a szerelemtől. Úgyesen kihasználta ellenfelei azt a tényt, hogy **római területeket engedett át Egyiptomnak**. Kr. e. 36-ban és 34-ben két nagyon csekély jelentőségű hadjáratot vezetett a parthusok ellen, a veszteségekhez mérve igen kevés eredménnyel. Utána azonban fényes győzelmi ünnepséget rendezett Alexandriában – ezt ellenfelei a diadalmenet megcsúfolásának tüntették fel. Ráadásul Octavianus felbontatta Rómában hagyott végrendeletét, amiből kiderült Antoniusnak az a kívánsága, hogy Alexandriában temessék el.

Octavianus és Antonius polgárháborúja (Kr. e. 32–30)

Octavianusnak, az Antonius ellen folytatott agitáció mellett, **sikerült maga mellé állítani a római társadalom többségét**.

De Antonius római befolyása sem szűnt meg teljesen. Mikor **Kr. e. 32-ben** sor került a **triumvirek közötti nyílt szakításra**, háromszáz senator hagyta el Rómát, és utazott el Antoniushoz. Jellemző a közhangulatra az a tény is, hogy Octavianus nem vállalta nyíltan az Antoniusszal való leszámolást, formálisan Róma Kleopátrának üzent hadat.

A döntő ütközetre **Kr. e. 31.** szeptember 2-án Epeirosz nyugati partjain, az **actiumi hegyfoknál** került sor.

Octavianus haderejét ismét **Agrippa** vezette. Antonius maga elmenekült, haderejének zöme azonban megadta magát.

Octavianus ezután visszatért Itáliába, s ismét a veteránok földdel való ellátásával foglalkozott. Ezúttal nem elkobzott, hanem külön erre a célra vásárolt földeket osztottak szét. Az Antonius elleni háborút csak a következő évben folytatták, Octavianus **30 nyarán** érkezett meg **Egyiptomba**. Ellenfelei már nem voltak képesek érdemleges haderőt kiállítani, a kilátástalan helyzetben Antonius öngyilkos lett. Kleopátra tett még egy kísérletet, megpróbált megegyezni Octavianusszal. Amikor ez nem sikerült, ő is a halált választotta. Állítólag egy mérgekígyót csempészték be hozzá szolgálai, annak harapása végzett vele.

Antonius hívei közül sokakat kivégeztek ezután, de Kleopátrától származó gyermekeinek Octavianus megkegyelmezett. Megölette ugyanakkor **Caesarion**t, akiről Kleopátra azt állította, hogy Caesar fia. Nem lehet pontosan tudni, mi volt az igazság a gyermek származásával kapcsolatban. Tény az, hogy Caesar végrendelete nem tett róla említést. Octavianus, a fogadott örökös nyilván nem kívánt fölösleges kockázatot vállalni azzal, hogy egy esetleg valóban vér szerinti leszármazottat életben hagy.

Egyiptom területén nem szerveztek római provinciát, Octavianus magát a Ptolemaioszok utódának tekintette, **a terület személyes birtoka** lett. Nemcsak az itteni királyi kincsek, a hadizsákmány volt fontos, hanem a gabona is, amellyel Róma élelmezését kézben lehetett tartani.